

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**Національний університет кораблебудування****імені адмірала Макарова****ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ****Кафедра української мови, літератури та методики навчання**

«Допущена до захисту»

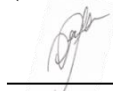
Завідувач кафедри

Лілія РУСКУЛІС

«25» листопада 2025 р.

Кваліфікаційна робота**на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»****на тему****«Теоретико-методична система****засвоєння лексики періоду 2022-2024 рр.****(на заняттях із дисципліни «Етнолінгвістика та
лінгвокультурологія»))»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
VI курсу, групи 6711м
спеціальності 014 Середня освіта.
(014. 01 Українська мова і література)

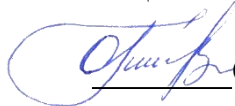
Олена ГАВРИЛЮК

Керівник: д. пед. н., проф.

Лілія РУСКУЛІС

Рецензент: д. філ. н., доц.

Олена ГОГОРЕНКО

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА
Філологічний факультет**

Кафедра української мови, літератури та методики навчання

Спеціальність 014 «Середня освіта» спеціалізація 014.01 «Українська мова і література»

Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Освітня програма УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА

Другого (магістерського) рівня вищої освіти

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої
програми

Лілія РУСКУЛІС

«01» жовтня 2024 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

Студентці Гаврилюк Олені Олександрівні

(Прізвище, ім'я, по батькові)

1. **Тема роботи:** «Теоретико-методична система засвоєння лексики періоду 2022-2024 рр. (на заняттях із дисципліни «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія»)»
Керівник роботи Рускуліс Лілія Володимирівна
Затверджені наказом ректора № №1230-УЧ від 16.10.2024 р.
2. **Термін подання роботи:** 10.12.2025 р.
3. **Вихідні дані по роботі:** розробити систему вправ
4. **Перелік питань, що підлягають розробці (найменування розділів)**
 1. Теоретичні засади вивчення лексики 2022-2024 рр. у системі підготовки майбутнього вчителя української мови;
 2. Методична система роботи над лексикою періоду 2022-2024 рр.
5. **Перелік презентаційних матеріалів:** презентаційний файл, демонстраційний файл з електронною розробкою продукту.
6. **Дата видачі завдання** 01.10.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Номер	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір і теми випускної кваліфікаційної роботи, укладання бібліографії за обраною темою; опрацювання наукової і навчальної літератури за обраною темою	до 1.10.2024 р.	Виконано
2.	Укладання плану-проспекту роботи.	до 10.11.2024 р.	Виконано
3.	Збирання, аналіз, систематизація фактичного матеріалу до досліджуваної теми	до 31.12.2024 р.	Виконано
4.	Написання тексту «Вступу»	до 10.02.2025 р.	Виконано
5.	Написання тексту 1 розділу	до 30.04.2025 р.	Виконано
6.	Написання тексту 2 розділу	до 15.06.2025 р.	Виконано
7.	Написання загальних «Висновків»	до 31.07.2025 р.	Виконано
8.	Подання чернетки повного тексту роботи керівнику. Доопрацювання тексту роботи згідно з зауваженнями керівника	до 20.08.2025 р.	Виконано
9.	Попередній захист випускної кваліфікаційної роботи	11.11.2025 р.	Виконано
10.	Доопрацювання повного тексту, подання оформленої за чинними вимогами випускної кваліфікаційної роботи на кафедру української мови, літератури та методики навчання	до 25.10.2025 р.	Виконано
11.	Отримання відгуку керівника	25.11.2025 р.	Виконано
12.	Отримання рецензії	25.11.2025 р.	Виконано
13.	Подання повного пакету документів, що супроводжують дипломну роботу	10.12.2025 р.	Виконано
14.	Отримання допуску випускної кваліфікаційної роботи до захисту	25.11.2025 р.	Виконано

Студент

(підпис)

Гаврилюк Олена Олександрівна
(ПІБ)

Керівник роботи

(підпис)

Рускуліс Лілія Володимирівна
(ПІБ)

Анотація. Дипломна робота присвячена теоретичному обґрунтуванню та практичній розробці методичної системи засвоєння інноваційної лексики періоду 2022–2024 рр. на заняттях із дисципліни «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія». У дослідженні проаналізовано лінгвістичні основи неології воєнного часу, здійснено класифікацію неологізмів. Розглянуто психолого-педагогічні особливості сприйняття студентами емоційно навантаженої лексики та визначено роль етнокультурної рефлексії у формуванні професійної ідентичності філолога. В основу методичної системи покладено когнітивно-комунікативний підхід. За результатами проведеного констатувального експерименту розроблено авторську систему вправ. Запропонована методика спрямована на формування лінгвокультурологічної компетентності й поглиблення розуміння мовної картини світу.

Ключові слова: інноваційна лексика, когнітивно-комунікативний підхід, етнолінгвістика, мовна картина світу.

Abstract. The thesis is devoted to the theoretical justification and practical development of a methodological system for learning innovative vocabulary for the period 2022-2024 in classes on the subject of 'Ethnolinguistics and Linguistic Culture Studies.' The study analyses the linguistic foundations of wartime neology and classifies neologisms. It examines the psychological and pedagogical characteristics of students' perception of emotionally charged vocabulary and determines the role of ethnocultural reflection in the formation of the professional identity of a philologist. The methodological system is based on a cognitive-communicative approach. Based on the results of a diagnostic experiment, the author has developed a system of exercises. The proposed methodology is aimed at forming linguistic and cultural competence, developing critical thinking, and deepening understanding of the linguistic picture of the world.

Keywords: innovative vocabulary, cognitive-communicative approach, ethnolinguistics, linguistic picture of the world.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ 2022-2024 РР. У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	11
1. 1. Лінгвістичні основи навчання лексики	11
1. 2. Когнітивно-комунікативний підхід до навчання лексики..	24
1. 3. Психологічна готовність студентів до вивчення лексики ...	37
Висновки до розділу 1	47
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНА СИСТЕМА РОБОТИ НАД ЛЕКСИКОЮ ПЕРІОДУ 2022-2024 РР.	49
2 1. Аналіз робочої ВК «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія	49
2. 2. Емпіричне виявлення специфіки засвоєння лексичних одиниць 2022-2024 рр.: аналітичні дані констатувального експерименту	59
.	
2. 3. Система вправ на заняттях із дисципліни «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія» під час засвоєння лексики 2022-2024 рр.	72
Висновки до розділу 2	79
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	80

ВСТУП

Розвиток сучасної вищої освіти в Україні відбувається на тлі кардинальних суспільно-політичних трансформацій, спричинених російською агресією, що вимагає від викладача лінгвістичних дисциплін оперативного оновлення змісту навчання й пошуку інноваційних лінгводидактичних стратегій. Особливої актуальності набуває проблема засвоєння новітньої лексики, що виникла в період 2022–2024 рр., адже вона відображає зміни в мовній картині світу українців. Нові вимоги до підготовки фахівців, здатних реагувати на мовні виклики часу, викладено в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції національно-патріотичного виховання. Відповідно до цих документів майбутні філологи повинні не лише володіти мовознавчою теорією, а й усвідомлювати зв'язок мови з культурою, історією та ментальністю народу, розуміти механізми творення нових сенсів у кризові періоди.

Домінантною на сьогодні стала проблема теоретичного обґрунтування й практичної розробки методичної системи засвоєння інноваційної лексики воєнного періоду, зокрема на заняттях із дисциплін філологічного циклу, де слово розглядається як етносимвол і концепт.

Теоретичною основою дослідження є накопичений досвід учених за такими напрямками:

- дослідження інноваційних процесів у лексиці та словотворенні (Є. Карпіловська Н. Клименко, , К. Ладоня, І. Литовченко, О. Стишов, О. Тараненко та ін.);
- обґрунтування лінгводидактичних засад навчання загалом, і когнітивно-комунікативного підходу зокрема (К. Городенська, О. Горошкіна, А. Нікітіна, М. Пентиліук, Л. Рускуліс та ін.);
- вивчення етнолінгвістичних аспектів і мовної картини світу (І. Гажева, В. фон Гумбольдт, В. Жайворонок, О. Потебня та ін.);

- психологічні аспекти засвоєння мови й формування ідентичності студента (І. Бех, Е. Еріксон, Л. Калмикова, С. Максименко та ін.).

Проаналізовані наукові доробки вчених створюють підґрунтя для розробки методики вивчення лексики періоду війни, проте питання системного засвоєння неологізмів 2022–2024 рр. на заняттях із філологічних дисциплін залишається недостатньо розробленим, що підтверджує актуальність обраної теми кваліфікаційної роботи магістра *«Теоретико-методична система засвоєння лексики періоду 2022-2024 рр. (на заняттях із дисципліни «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія»)»*.

Мета дипломної роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні й практичній розробці методичної системи засвоєння інноваційної лексики періоду 2022–2024 рр. на засадах когнітивно-комунікативного підходу; визначенні специфіки сприйняття новотворів студентами й перевірці ефективності запропонованої системи вправ.

Для досягнення поставленої мети в роботі пропонується вирішити такі **завдання**:

1. З'ясувати лінгвістичні основи навчання лексики, зокрема класифікацію та джерела появи інноваційної лексики періоду 2022–2024 рр.
2. Схарактеризувати сутність когнітивно-комунікативного підходу та роль його у формуванні мовної картини світу студентів.
3. Проаналізувати психологічну готовність студентів-філологів до вивчення лексики воєнного часу й особливості їхньої професійної ідентифікації.
4. Здійснити аналіз робочої програми дисципліни «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія» щодо наявності компетентностей для вивчення інноваційної лексики.

5. Провести констатувальний експеримент й проаналізувати його результати з метою виявлення рівня обізнаності студентів із новою лексикою й специфікою її функціювання у власному мовленні.

6. Розробити й обґрунтувати систему вправ (аналітичних, комунікативних, асоціативних, дослідницьких) для засвоєння лексики періоду 2022–2024 рр.

Об'єктом дослідження є процес навчання лінгвістичних дисциплін студентів-філологів.

Предметом дослідження є методична система засвоєння інноваційної лексики періоду 2022–2024 рр. на заняттях з «Етнолінгвістики та лінгвокультурології» з урахуванням когнітивно-комунікативного підходу до навчання мови.

Для досягнення поставленої мети, реалізації визначених завдань дослідження використано такі **методи**:

- *теоретичні* – аналіз лінгвістичної, психолого-педагогічної та методичної літератури для визначення теоретичних засад дослідження; класифікація та систематизація лексичних одиниць;
- *емпіричні* – аналіз робочої програми дисципліни; анкетування (Google Forms) для визначення джерел і функцій нової лексики; констатувальний експеримент;
- *статистичні* – кількісний і якісний аналіз результатів опитування для об'єктивної оцінки стану засвоєння лексики.

Наукова новизна. Уперше обґрунтовано необхідність введення до курсу «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія» окремого змістового модуля, спрямованого на вивчення лексики періоду російсько-української війни (2022–2024 рр.); схарактеризовано психологічні особливості сприйняття студентами неологізмів як інструменту резильєнтності; розроблено класифікацію вправ, спрямованих на аналіз слів-символів і концептів воєнного часу.

Практичне значення. Розроблено й запропоновано систему вправ для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Матеріали дослідження, зокрема результати анкетування й методичні розробки, можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти під час викладання дисциплін «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія».

Апробація. Основні положення й результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри української мови, літератури та методики навчання Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, а також оприлюднено на наукових конференціях: Другій регіональній науково-практичній конференції молодих науковців «Актуальні питання розвитку освіти та управління освітніми закладами», м. Херсон, 30 січня 2025 р. (Урахування когнітивно-комунікативного підходу в процесі вивчення лексичних інновацій 2022-2024 рр.); XI Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Тенденції розвитку філологічної освіти в контексті інтеграції у європейський простір» м. Миколаїв, 24–25 квітня 2025 р. (Особливості засвоєння лексики періоду 2022-2024 рр.).

Мета й завдання визначили таку **структуру роботи**: вступ, два розділи, висновки до кожного розділу й загальні висновки, список використаних джерел.

У вступі визначено тему, мету, актуальність, завдання дослідження, наукову новизну й практичне значення роботи.

У першому розділі **«Теоретичні засади вивчення лексики 2022-2024 рр. у системі підготовки майбутнього вчителя української мови»** розглянуто лінгвістичні основи неології, класифікації новотворів воєнного часу; розкрито сутність когнітивно-комунікативного підходу; проаналізовано психологічну готовність студентів до сприйняття травматичної та героїчної лексики.

У другому розділі **«Методична система роботи над лексикою періоду 2022-2024 рр.»** проаналізовано стан відображення інноваційної

лексики у робочій програмі; викладено результати констатувального експерименту, що підтверджують специфіку функціонування мовних інновацій у студентському середовищі; репрезентовано авторську систему вправ.

Теоретичний матеріал супроводжується трьома таблицями, двома рисунками, однією схемою, сімома діаграмами.

У висновках подано узагальнені результати проведеного дослідження. Список використаних джерел охоплює 54 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ 2022-2024 РР. У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. 1. Лінгвістичні основи навчання лексики

Лексична система української мови – це динамічна структура, що безперервно збагачується новими одиницями під впливом суспільно-політичних, економічних, культурних і технологічних чинників. Особливо інтенсивно процеси неологізації відбуваються в періоди значних історичних змін. Повномасштабна російська агресія проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., стала потужним каталізатором мовних інновацій, що зумовило появу значного масиву лексики, яка потребує ґрунтовного лінгвістичного аналізу й методичного осмислення з метою ефективного засвоєння її здобувачами вищої освіти.

Поряд із динамічним розвитком лексичної системи української мови в сучасних умовах, важливим є розгляд історичних підвалин формування лексикології як самостійної науки й процеси диференціації лексичного й граматичного рівнів мови. Саме в ХХ ст. відбулося концептуальне становлення лексикології та її виокремлення з граматики. Ф. де Соссюр, розмірковуючи над доцільністю такого поділу, ставить питання: «чи логічно усувати з граматики лексикологію?» [38, с. 171], проте сам визнає, що ці дві сфери є полярними, але взаємозалежними частинами мовної системи, між якими відбувається постійний рух і взаємодія [Там само, с. 169].

У цьому контексті важливими є спостереження Л. Блумфілда, який підкреслює двоїстий характер лексичних форм, що виявляють граматичну структуру навіть у відірваному вигляді [48], як внутрішню єдність лексичних і граматичних значень. Такий підхід підтримує й сучасна українська лінгвістика, зокрема І. Вихованець, який трактує слово як «основна

формально-семантична одиниця мови, яка призначена для називання предметів, явищ, властивостей, дій, процесів, станів, кількісних ознак тощо і якій притаманна сукупність лексико-семантичних, фонетичних і граматичних (морфологічних, синтаксичних і словотвірних) ознак, специфічних для кожної мови». [3, с. 36-37]. Щодо об'єкта як відправної точки конкретного наукового дослідження та предмета як того, що безпосередньо підлягає вивченню, то об'єктом лексикології як наукової та навчальної дисципліни виступає, з одного боку, слово, а з іншого – лексичний склад мови. Предмет же, згідно з О. Тараненком, замислений на «природі лексичного значення слова, його типах, структуруванні; слові як назві та явищі номінації; полісемії, її типах і шляхах формування; лексико-семантичній системі мови та її конкретних виявах, реалізованих у групуванні слів за їхніми значеннями або формою, за парадигматичними відношеннями або синтагматичними зв'язками: синонімії, антонімії, гіпонімії, паронімії, омонімії, лексико-семантичних групах слів, лексикосемантичних полях, підрівневих лексико-граматичних полях (кількості, інтенсивності, часу тощо), лексичній валентності та сполучуваності та ін.» [41, с. 304]. У результаті цих наукових напрацювань лексикологія утвердилася як самостійна дисципліна, що досліджує словниковий склад мови, її одиниці, їхні значення, зв'язки й функції.

Центральним питанням лінгвістичних досліджень є визначення природи слова як фундаментальної одиниці лексики. У мовознавчій літературі поняття «слово» трактується як мінімальна самостійна мовна одиниця, що характеризується формально-змістовою цілісністю. За визначенням, наведеним в «Українській мові: Енциклопедії», слово «зіставляється з пізнаним і вичленованим окремим елементом дійсності (предметом, явищем, ознакою, процесом, відношенням та ін.) й основною функцією якої є позначення, знакова репрезентація цього елемента – його називання або його вираження» [45, с. 565].

В. Задорожний характеризує слово як багаторівневу структуру, що «складається з одиниць ієрархізованих між собою рівнів мови, його семантика залежить від системи граматичних категорій мови, в координатах яких воно опиняється, маючи завершену морфологічну будову» [10, с. 8]. У мовній ієрархії слово посідає позицію після морфеми й матеріалізується через систему звукових комплексів конкретної мови.

Вивчення лінгвістичних концепцій, які провів Ю. Карпенко, дає змогу зробити висновок, що слово як мовна одиниця вирізняється самостійністю (здатністю вільно переміщуватися в межах речення й зберігати відтворюваність), формальною цілісністю (унікальним поєднанням фонетичних і граматичних ознак) та ідіоматичністю (невмотивованим характером зв'язку між звуковим вираженням і змістом) [13, с. 138].

У мові завжди поєднуються стабільність і динамічність. Стабільність необхідна для збереження та передачі мовних явищ наступним поколінням, а динамічність – для відображення нових реалій і подій сучасного життя. Підтримуємо думку науковців Н. Клименко, Є. Карпіловської, Л. Кислюк, які наголошують на тому, що «динаміка сучасного українського лексикону виявляє себе в низці опозицій кількісних та якісних змін його складу. Кількісні опозиції формують діаметрально протилежні явища розширення лексикону за рахунок припливу нової лексики та його скорочення завдяки відпливу лексики, пасивізованої за певними ознаками її форми, змісту чи вживання». [14, с. 7] Зокрема, в період 2022-2024 рр. спостерігаємо не лише появу великої кількості нових слів військової тематики, а й семантичні зміни в давно відомих словах, а також різке зростання частотності вживання раніше рідковживаних лексем (таблиця 1).

Таблиця 1

**Наукові підходи до визначення поняття «слово»
та його місця в мовній системі**

Дослідник	Ключова характеристика
Ф. де Соссюр	Лексикологія і граматика – полярні, але взаємозалежні частини мовної системи; між ними відбувається постійний рух і взаємодія.
Л. Блумфілд	Слово має двоїстий характер: виявляє граматичну структуру навіть у відірваному вигляді (єдність лексичних і граматичних значень).
І. Вихованець	Основна формально-семантична одиниця мови для називання предметів/явищ, якій притаманна сукупність лексико-семантичних, фонетичних і граматичних ознак.
Ю. Карпенко	Одиниця, що вирізняється самостійністю, формальною цілісністю та ідіоматичністю (невмотивованим зв'язком між звуковим вираженням і змістом).
В. Задорожний	Багаторівнева структура, що складається з одиниць ієрархізованих рівнів мови; семантика залежить від системи граматичних категорій.

Інтенсивне поповнення словникового складу сучасної української мови новими лексичними одиницями актуалізує проблему їх систематизації та типологізації. Різноманітність джерел, способів творення, семантичних процесів, що супроводжують появу інновацій, зумовлює необхідність

створення науково обґрунтованих класифікацій, які б ураховували багатоаспектність цього явища.

Класифікація інноваційної лексики періоду 2022-2024 рр. є важливою для методичної організації навчального матеріалу з «словотворення», яке є одним із найпродуктивніших способів поповнення лексичного складу мови в період суспільних трансформацій. Н. Клименко зазначає: «Словотвірна система миттєво реагує на нові потреби номінації, активізуючи певні моделі і створюючи інноваційні» [14, с. 112].

Одну з найбільш поширених класифікацій запропонував О. Стишов, який систематизує інноваційну лексику за джерелом її появи в мові. Дослідник виокремлює чотири основні групи: власне українські новотвори (слова, створені засобами української мови за наявними словотвірними моделями), запозичення (лексеми, прийняті з інших мов разом із новими реаліями або поняттями), семантичні неологізми (існуючі слова, що набули нових значень) та okazіоналізми (індивідуально-авторські новотвори, що функціонують переважно в межах одного тексту або обмеженого кола текстів) (рис. 1) [39, с. 67-89]. Така класифікація дозволяє простежити різні шляхи збагачення лексичної системи: внутрішньомовний словотвір, міжмовні контакти, семантичні трансформації та індивідуальну мовну творчість.

Рис 1. Основні групи нових слів за джерелом появи (за О. Стишовим)

К. Ладоня пропонує іншу типологію, структуровану навколо характеру мовної інновації. Дослідниця виділяє три основні категорії: неолексеми, неофраземи і неосемеми. Група неолексем є найбільш розгалуженою й охоплює кілька підтипів:

1. По-перше, це власне неолексеми – абсолютно нові слова, що характеризуються новизною як форми, так і змісту.
2. По-друге, новотвори – лексичні одиниці, що постають за допомогою продуктивних словотвірних моделей і матеріалу, наявного в мові.
3. По-третє, трансформації – слова, в яких нова форма поєднується зі значенням, раніше вираженим іншими лексемами.
4. По-четверте, семантичні неологізми – існуючі мовні форми, що зазнали повної зміни значення або його розширення [17, с. 38-40]. Така класифікація акцентує на співвідношенні формальної та змістової новизни лексичних одиниць.

О. Тараненко систематизує неологізми за способом творення, виокремлюючи два основні типи: словотвірні й семантичні. Словотвірні неологізми характеризуються словотвірною деривацією, тобто утворенням нових лексем шляхом використання існуючих у мові словотвірних засобів і моделей (афіксація, складання, аббревіація тощо). Семантичні неологізми постають унаслідок семантичної деривації – процесу формування нових значень у вже існуючих словах. Механізмами такої деривації є:

- метафоризація (перенесення назви на основі подібності);
- метонімія (перенесення на основі суміжності);
- термінологізація (перехід загальноновживаного слова до термінологічної сфери) або детермінологізація (перехід терміна до загальноновживаної лексики) [45].

Ця дихотомія відображає два основні шляхи інновацій: створення нових форм і переосмислення існуючих.

Н. Клименко, Є. Карпіловська, Л. Кислюк пропонують когнітивно-ономасіологічний підхід до розуміння процесів неологізації, описуючи двоетапний механізм творення нової лексичної одиниці. На першому етапі відбувається концептуалізація об'єкта номінації: мовець виділяє певний фрагмент дійсності, ідентифікує його суттєві ознаки, встановлює відношення з іншими об'єктами, формуючи тим самим когнітивну структуру, яка потребує мовного вираження. Другий етап полягає у власне номінації: створенні форми й змісту нової лексичної одиниці через формування її ономасіологічної структури (зв'язку між поняттям і його назвою) та словотвірної структури (морфемного складу й способу творення) [14, с. 52]. Такий підхід дозволяє побачити неологізацію як складний когнітивно-мовний процес, що охоплює як ментальні (концептуалізація), так і власне лінгвальні (номінація) операції.

Кожна з цих класифікацій висвітлює певні грані процесу інновацій, і їх комплексне застосування дозволяє отримати цілісне уявлення про механізми й закономірності поповнення лексичного складу сучасної української літературної мови.

На основі аналізу гуманітарних класифікаційних підходів і специфіки інноваційної лексики періоду 2022-2024 рр. пропонуємо робочу класифікацію для цілей нашого дослідження:

- власне українські новотвори;
- семантичні неологізми;
- okazіоналізми;
- аббревіатури й акроніми;
- афіксальне словотворення;
- словоскладання;
- запозичення з інших мов;
- семантична деревація.

Власне українські новотвори утворюються на базі існуючих в українській мові коренів і словотворчих засобів. До цієї групи належать слова на зразок: *незламність, перемогти, героїзм, доброволець, захисниця, оборонець* тощо. Як зазначає Н. Клименко, «українське словотворення демонструє високий потенціал творення нових слів для номінації актуальних понять» [15, с. 112]. Активними є словотворчі моделі з префіксами роз-, від-, пере- (*розблокувати, відновлювати, перемагати*) та суфіксами -ість, -ств(о), -ець (*стійкість, волонтерство, оборонець*). Власне українські новотвори засвідчують здатність мовної системи гнучко реагувати на нові суспільні виклики, активно використовуючи внутрішні словотвірні ресурси для позначення актуальних понять та явищ.

Семантичні неологізми – це слова, що існували в українській мові раніше, але набули нових значень. І. Самойлова визначає семантичну деривацію як «один із найпродуктивніших способів збагачення лексики в періоди суспільних змін» [34, с. 156]. Наведемо приклади семантичних неологізмів періоду 2022-2024 рр.:

- *евакуація* – раніше використовувалося переважно в контексті надзвичайних ситуацій, тепер актуалізувалося як масове явище;
- *тривога* – набуло конкретного значення повітряної тривоги;
- *укриття* – від загального значення до конкретного (бомбосховище);
- *мобілізація* – актуалізація спеціального значення призову на військову службу.

Отже, семантичні неологізми стають одним із ключових джерел оновлення сучасної української лексики, адже саме через набуття словами нових значень мова оперативно реагує на суспільні зміни й відображає реалії воєнного часу 2022-2024 рр.

Оказіоналізми – індивідуально-авторські утворення, створені для конкретної комунікативної ситуації. Є. Новікова характеризує оказіоналізми

як яскраві мовні одиниці, що наділені експресивністю й оцінністю [22, с. 101]. У період 2022-2024 рр. з'явилися численні okazіonalіzmi, особливо в соціальних мережах: *бавовна (вибух)*, *добраніч (побажання, що супроводжує повідомлення про ураження ворожих об'єктів)*, *трактористи (про фермерів, що евакуювали ворожу техніку)*. Okazіonalіzmi стали продуктивним засобом творення експресивних номінацій у воєнний період, відображаючи емоційний стан суспільства й актуальні події через індивідуально-авторські, часто іронічні чи метафоричні мовні інновації.

Окрему групу становлять аббревіатури й акроніми, які О. Тараненко називає «характерною рисою військового дискурсу» [40, с. 201]. До найпоширеніших належать: *ЗСУ, ТрО, ВПО, БПЛА, ППО, ЗРК, РСЗВ* тощо. О. Тараненко класифікує аббревіатури за типами [Там само]:

- ініціальні: *ЗСУ, ВПО, ТрО, ППО, ЗРК*;
- складноскорочені: *гумдопомога, евакопункт*;
- телескопічні: *рація (із ра[діостан]-ція)*.

Важливо, що багато аббревіатур швидко лексикалізуються і стають повноцінними словами. Аббревіатури та акроніми мають значний вплив на воєнну комунікацію, адже вони забезпечують лаконічність і оперативність висловлення, швидко переходячи в розряд звичних лексичних одиниць та стаючи невід'ємною частиною сучасного військового дискурсу.

Афіксальне словотворення залишається основним способом творення нових слів. За спостереженнями Є. Новікової, найпродуктивнішими є такі афікси [21]:

- префікс *псевдо-* (семантика неістинності, фіктивності): *псевдореферендум (незаконні заходи на тимчасово окупованих територіях)*, *псевдореспубліка*.
- префікс *де-* (значення скасування, усунення наслідків): *деокупація (звільнення захоплених територій)*, *дерусифікація*, *демілітаризація (у контексті знищення ворожого потенціалу)*.

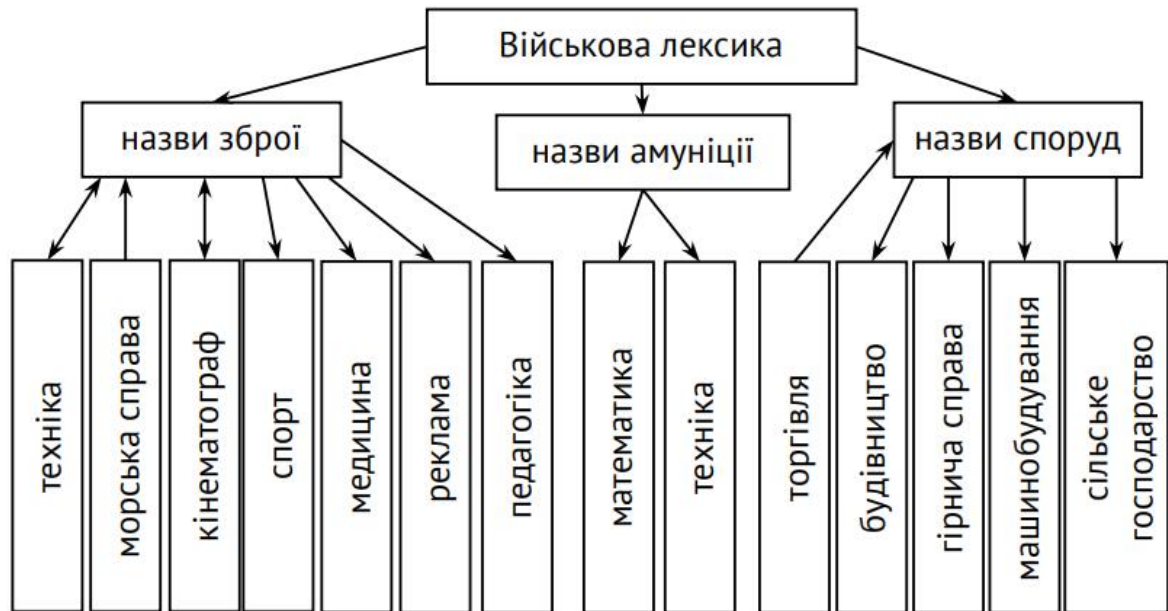
- префікс пост- (часова семантика «після події»): *постокупаційний* (синдром, період відновлення громад), *постпочаток* (період після початку повномасштабного вторгнення).
- префікс анти- (значення протидії, спрямованості проти чогось): *антидроновий* (купол, рушниця), *антипутінський* (альянс), *антивоєнний*.
- префікс над- (вираження найвищого ступеня ознаки): *надсучасний* (про зразки західного озброєння), *надзусилля* (волонтерів та військових), *надважкий* (про ситуацію на фронті).
- префікс про- (позначення прихильності): *проросійський* (наратив, діяч), *проукраїнський* (спротив).

Запозичення з інших мов становлять значну частину інноваційної лексики воєнного періоду. Як переконують Т. Горохова, М. Бойко, англомовні запозичення військової тематики швидко адаптуються в українській мові, набуваючи фонетичного, графічного й граматичного освоєння. [7]. Важливо зазначити, що частина військової термінології є інтернаціональною, що полегшує засвоєння її студентами.

Наприклад, до цієї групи належить військова лексика: *дрон, HIMARS, Javelin, Bayraktar, NLAW, контрнаступ, деокупація, ешелонування, плацдарм* (схема 1).

Отже, іншомовні запозичення, особливо англомовні, відіграють мають великий уплив у формування нової воєнної лексики, швидко інтегруючись у мовну систему й забезпечуючи номінацію понять, для яких у мові раніше не існувало усталених відповідників.

Класифікація військової лексики та підсистеми її
(за І. Литовченко)

Іншомовна лексика проходить кілька етапів адаптації в українській мові, наприклад:

- транслітерація: *Javelin* – Джавелін, *HIMARS* – Хаймарс;
- транскрипція: *drone* – дрон, *fake* – фейк;
- калькування: *fact-checking* – фактчекінг, *cyberattack* – кібератака;
- гібридні утворення: *БПЛА-камікадзе*, *фейкньос*.

У контексті російсько-української війни одним з основних механізмів збагачення лексичного складу мови є семантична деривація, що передбачає переосмислення значень наявних слів відповідно до нових соціально-політичних реалій. Вона відображає когнітивні процеси осмислення нової дійсності шляхом аналізу наявних мовних засобів [2, с. 3]. Серед найпоширеніших когнітивних механізмів формування нових лексичних одиниць можна виокремити метафоризацію й метонімізацію, що

відображають особливості концептуалізації воєнної дійсності в мовній свідомості українців:

- метафора: *бавовна* → *вибух*, *птах* → *безпілотник*;
- метонімія: *Bayraktar* (назва техніки) → *удар безпілотника*;
- розширення значення: *тривога* → *повітряна тривога*;
- звуження значення: *мобілізація* → *конкретно військова мобілізація*.

Розуміння словотвірних особливостей інноваційної лексики є важливим для студентів-філологів, оскільки дозволяє усвідомити системність мовних процесів, прогнозувати появу нових слів і правильно використовувати їх у мовленні (таблиця 2).

Таблиця 2

Класифікація інноваційної лексики (порівняльний аспект)

Критерій класифікації	Групи лексики	Приклади (період 2022-2024 рр.)
За джерелом появи (О. Стишов)	1. Власне українські новотвори 2. Запозичення 3. Семантичні неологізми 4. Оказіоналізми	<i>незламність, оборонець дрон, блекаут тривога (повітряна), укриття трактористи (про фермерів)</i>

За характером інновації (К. Ладоня)	1. Неолексеми (абсолютно нові слова) 2. Новотвори (за наявними моделями) 3. Трансформації (нова форма + старе значення) 4. Семантичні неологізми	<i>Хаймарс, Старлінк</i> <i>волонтерство, розблокувати</i> <i>евакуація</i>
За способом творення (О. Тараненко)	1. Словотворчі (деривація: афіксація, аббревіація) 2. Семантичні (метафоризація, метонімія)	<i>ЗСУ, ТРО, відбудова бавовна (вибух), птах (дрон)</i>

Лексичні інновації періоду війни часто виконують не лише номінативну, але й експресивно-оцінну функцію, відображаючи емоційне ставлення мовців до подій і явищ. Зокрема, концепт «війна» збагатився новими смисловими компонентами, які відображають сучасний досвід українського суспільства. Лексеми «зрадофіли», «переможники», «байрактари» набувають широкої популярності, одночасно відображаючи як індивідуальне, так і колективне осмислення подій. Неологізми «рашисти», «орки» несуть виразну негативну конотацію, що дозволяє простежити формування нових концептуальних структур у мовній картині світу українців.

1. 2. Когнітивно-комунікативний підхід до навчання лексики

Сучасна лінгводидактична система є складною організаційною структурою, яка базується на різноманітних методологічних засадах викладання мови. Вона формується завдяки реалізації певних підходів до освітнього процесу, які можна поділити на дві великі категорії: традиційні й інноваційні. У нашому дослідженні таке врахування має, безперечно, важливе значення, оскільки інноваційна лексика – це «жива» мова, що формується «тут і зараз», на очах дослідників. Студенти можуть самостійно збирати матеріал (фіксувати нові слова в медіа, соціальних мережах, розмовному мовленні), аналізувати його, робити висновки. Серед інноваційних підходів особливе місце посідає когнітивно-комунікативний підхід, який у сучасних умовах розвитку освіти набуває дедалі більшої актуальності й практичного значення.

У контексті лінгводидактичних досліджень категорія «підхід» трактується як фундаментальне поняття, що має багатовимірну природу. Дослідниця Н. Голуб характеризує його як «Підхід – світоглядна категорія, що відображає соціальні настанови суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості; як глобальна й системна організація й самоорганізація освітнього процесу; як стратегія навчання, що поєднує в собі методи, форми, прийоми навчання (і таким чином тяжіє до технології чи методики, наприклад – проектний підхід)» [6, с 3]. Водночас підхід розглядається як системна організація освітнього процесу, що функціонує на засадах самоорганізації, а також як стратегічний напрям навчання, який інтегрує в собі різноманітні методи, організаційні форми й навчальні прийоми.

Розвиваючи цю концепцію, С. Омельчук визначає «Підхід – методологічна категорія лінгводидактики, що позначає складне багатовимірне явище, структурними компонентами якого є принципи, технології, методи, прийоми, засоби та форми навчання і якому властиві концептуальність, процесуальність, системність, керованість і дієвість» [22, с.

36]. До структурних елементів цього складного явища дослідник уналежнює дидактичні принципи, педагогічні технології, методи та прийоми викладання, навчальні засоби й організаційні форми роботи. При цьому підхід характеризується такими властивостями, як концептуальність, процесуальність, системність, керованість й практична дієвість, що забезпечує його ефективне функціонування в освітньому середовищі.

Методологічну основу сучасної лінгводидактики становлять кілька взаємопов'язаних підходів, які у своїй сукупності забезпечують комплексність навчання мови: лінгвістичний, текстоцентричний, функційно-стилістичний, системно-інтеграційний, когнітивно-комунікативний.

Лінгвістичний підхід забезпечує наукову основу вивчення інноваційної лексики через застосування методів і понятійного апарату сучасного мовознавства. Цей підхід передбачає системний аналіз нових слів на різних мовних рівнях:

- фонетичному (*особливості звукового оформлення запозичень, адаптація до фонетичної системи української мови*),
- морфемному (*способи словотвору, продуктивні афікси, основи складання*),
- лексико-семантичному (*типи значень, семантичні процеси, парадигматичні відношення*),
- стилістичному (*функційно-стильова належність, експресивно-емоційне забарвлення*).

У процесі вивчення інноваційної лексики лінгвістичний підхід реалізується шляхом аналізу структури неологізмів (*морфемний та словотвірний аналіз слів типу безпілотник, дронити, антиросійський*), вивчення джерел і способів їх творення (*внутрішньомовний словотвір, запозичення, семантична деривація*), дослідження процесів адаптації іншомовних лексем до системи української мови (*дрон → дронити, дронівець; HIMARS → хаймарсити*).

Одним із провідних є текстоцентричний підхід, що, як слушно зауважує М. Пентилюк, розкриває можливості формувати вміння чітко, логічно й доречно висловлювати власні думки; переконувати аудиторію; визначати сильні сторони висловленої позиції; аналізувати вербальні й невербальні засоби комунікації та розвивати загальну комунікативну культуру [24, с. 100]. Урахування цього підходу в межах дисципліни «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія» створює підґрунтя для моделювання різноманітних форматів усного й писемного мовлення, що особливо важливо під час опрацювання актуальних лексичних новоутворень. Текстоцентричний підхід дозволяє організувати роботу зі студентами таким чином, щоб процес засвоєння лексики новітнього періоду був не механічним, а смислово насиченим і ситуативно вмотивованим. Студенти мають можливість відпрацьовувати навички добору мовних засобів відповідно до жанру, стилю, прагматичної мети висловлювання; брати участь у діалогічних і полілогічних узаємодіях; виконувати ситуативні комунікативні завдання, в яких нова лексика виконує ключову функцію в побудові значення.

Значущим для опрацювання мовного матеріалу новітнього періоду є також функційно-стилістичний підхід. Як підкреслюють В. Мельничайко, М. Пентилюк та Л. Рожило, цей підхід є одним зі шляхів удосконалення процесу опанування рідної мови, забезпечуючи взаємозв'язок стилістики з іншими мовознавчими розділами [20, с. 76]. Застосування функційно-стилістичного підходу має особливе значення для засвоєння лексики 2022–2024 рр., адже більшість новотворів функціонує в конкретних ситуаціях спілкування – медійних, розмовних, офіційно-ділових, військово-політичних тощо. Завдяки цьому підходу студенти вчаться визначати стилістичні характеристики лексичних одиниць, аналізувати тексти різних стилів, інтерпретувати нові слова в їхній жанрово-стилістичній функції, здійснювати стилістичний аналіз й редагування. Формування стилістичної вправності є чинником розвитку комунікативної компетентності майбутніх філологів і

дозволяє гнучко використовувати новітню лексику відповідно до ситуації спілкування.

Підтримуємо думку А. Попович щодо необхідності цілеспрямованого формування стилістичних умінь, інтеграції лекційних і практичних занять з орієнтацією на шкільний курс української мови, а також добору професійно орієнтованих текстів, що становлять основу для вироблення комунікативних умінь здобувачів вищої освіти [26, с. 39]. У контексті засвоєння лексики 2022–2024 рр. це дозволяє інтегрувати нові слова у навчальні тексти різних типів і стилів та відпрацьовувати їх функційне навантаження.

Ще одним важливим підґрунтям є системний та системно-інтеграційний підходи, що передбачають розгляд мовних явищ не ізольовано, а у взаємозв'язках між різними мовними рівнями. Нам імponує дослідження Л. Рускуліс, яка зосереджує увагу на важливості послідовності й логічної наступності у вивченні мовознавчих курсів, що забезпечує цілісність формування лінгвістичної компетентності [30, с. 121]. У межах опрацювання лексики періоду російсько-української війни такий підхід дозволяє демонструвати міжрівневі зв'язки – від семантики слова до його стилістичних і прагматичних характеристик.

Повністю погоджуємося з думкою авторів концепції когнітивної методики М. Пентилюк, О. Горошкіної, О. Нікітіної щодо необхідності переакцентуції з суто лінгвістичної компетентності на комунікативну, яка має на меті усвідомлення лексичних одиниць як концептів, які містять етнокультурну інформацію, засвоєння інноваційних лексем як особливих сигналів конкретного світу, дослідження їхнього комунікативного потенціалу в контексті національної культури, аналіз когнітивних механізмів формування нових концептуальних структур [25]. Цей підхід передбачає опанування інноваційних лексичних одиниць як специфічних маркерів сучасного світу, що постійно розвивається. Важливим аспектом є дослідження комунікативного потенціалу таких лексем у контексті

національної культури, а також аналіз когнітивних механізмів, що лежать в основі формування нових концептуальних структур у свідомості мовців.

Система концептів, що утворюють своєрідну мозаїчну структуру пізнання й відображають індивідуальне бачення світу носія мови, формує його концептосферу [46, с. 34]. Вона постає у формі образів, моделей, узагальнених понять і інших ментальних репрезентацій, які передають багатовимірність і складність навколишньої реальності.

Згідно з позицією Л. Рускуліс когнітивно-комунікативний підхід ґрунтується на фундаментальному розумінні мови як інструменту пізнання й комунікації, що встановлює нерозривний зв'язок між когнітивними процесами й мовленнєвою діяльністю (рис. 2) [32].

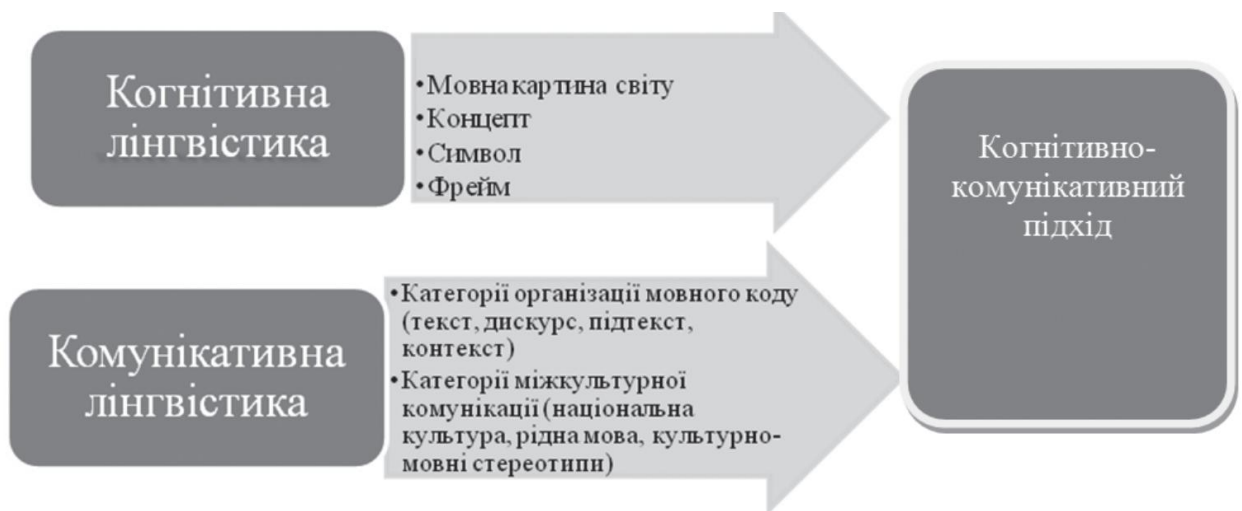

Рис. 2. Складники когнітивно-комунікативного підходу (за Л. Рускуліс)

Відповідно до таких міркувань науковиці процес ознайомлення з лексичними інноваціями передбачає студіювання когнітивних механізмів, що є підґрунтям формування нових лексичних одиниць, як відображення пізнавальних процесів, аналіз способів концептуалізації нової дійсності через призму мовних інновацій, вивчення комунікативного потенціалу неологізмів, як засобу передавання нового досвіду, дослідження взаємодії між мисленнєвими процесами й мовленнєвою репрезентацією нових явищ.

Процес вивчення лексичних інновацій передбачає кілька важливих аспектів:

- 1) по-перше, необхідне глибоке студіювання когнітивних механізмів, які становлять основу для формування нових лексичних одиниць і відображають пізнавальні процеси в суспільстві;
- 2) по-друге, важливим є аналіз способів концептуалізації нової реальності через призму мовних інновацій, що дозволяє зрозуміти, як носії мови осмислюють нові явища й поняття;
- 3) по-третє, необхідне вивчення комунікативного потенціалу неологізмів як засобів передавання нового досвіду між членами мовної спільноти.
- 4) по-четверте, важливим є дослідження взаємодії між мисленнєвими процесами й мовленнєвою репрезентацією нових явищ дійсності.

Упровадження когнітивно-комунікативного підходу в практику навчання української мови підпорядковане реалізації основних функцій мови як суспільного явища. Л. Рускуліс виділяє чотири ключові функції (таблиця 3), що визначають спрямованість цього підходу [32].

Комунікативна функція забезпечує встановлення та підтримання зв'язків між людьми в усіх сферах їхньої життєдіяльності, охоплюючи політичну, наукову, освітню, культурну та інші галузі суспільного життя. Ця функція є базовою для формування комунікативної компетентності учнів.

Номінативна функція сприяє з'ясуванню особливостей мовної картини світу різних народів, дозволяє зрозуміти, як різні культури осмислюють й називають явища дійсності. Через аналіз номінативних процесів відкривається можливість порівняння різних етнокультурних традицій.

Культуротворча та етнозбережувальна функції реалізуються через те, що мова презентує національно значущу лексику, яка становить основу культурного розвитку конкретного етносу. Мова виконує роль механізму відродження, збереження й передачі культурного досвіду від покоління до покоління, забезпечуючи культурну спадкоємність.

Ідентифікаційна функція уможливорює визначення етнонаціональної належності мовця, оскільки мова є найважливішим маркером етнічної ідентичності й культурної приналежності людини.

Таблиця 3

**Функції мови в межах когнітивно-комунікативного підходу
(за Л. Рускуліс)**

Функція	Сутність функції	Реалізація при вивченні лексики 2022-2024 рр.
Комунікативна	Встановлення зв'язків між людьми в усіх сферах життя. Базова для комунікативної компетентності.	Використання нових термінів (<i>волонтер, донат</i>) для ефективної взаємодії в соціумі.
Номінативна	З'ясуванню особливостей	Фіксація нових реалій (<i>блекаут, шахед</i>) та їх

	мовної картини світу; називання явищ дійсності.	осмислення.
Культуротворча та етнозбережувальна	Презентація національно значущої лексики; збереження культурного досвіду.	Аналіз слів-символів (<i>Бахмут, Азовсталь</i>) як елементів новітньої історії та культури.
Ідентифікаційна	Визначення етнонаціональної належності; маркер ідентичності.	Вживання лексем (<i>рашисти, наші</i>), що розмежовують «свій-чужий» та формують ідентичність.

Отже, когнітивний складник у структурі аналізованого підходу базується на розумінні мови як інструменту пізнання, що забезпечує не лише комунікацію, а й архітекτονіку людської свідомості. Важливим аспектом є те, що лінгвістичний компонент компетентності безпосередньо пов'язаний із когнітивною організацією та способом зберігання знань у пам'яті мовця. Це передбачає опанування мовних одиниць не як ізольованих елементів, а як концептів – згустків змісту, що відображають інтенції автора та культурний код. У системі когнітивно-комунікативного підходу символ виступає не просто лексичною одиницею, а концентрованим вираженням етнічної пам'яті та світогляду. Комунікативний вектор дослідження нерозривно пов'язаний з міжкультурною комунікацією, яка виступає механізмом узгодження різних «культурних сценаріїв» та мовних картин світу. Базовою метою мовної

освіти є розвиток особистості, здатної до розуміння відмінностей між мовами та культурами.

Одним із ключових понять для когнітивної складової когнітивно-комунікативного підходу є мовна картина світу. В. фон Гумбольдт став першим дослідником, який сформулював ідею особливого мовного бачення світу. Він розглядав мову як мислетворчий орган людської свідомості й намагався виявити закономірності історичного розвитку мов світу. На думку німецького філософа й лінгвіста, саме мова здатна розкрити найважливіші таємниці сутності етносу, всі тонкощі та відтінки його культурної ідентичності [52]. Концепція мовної картини світу, започаткована Вільгельмом фон Гумбольдтом, є центральною для розуміння процесів засвоєння лексики в курсі етнолінгвістики та лінгвокультурології. Кожна мова створює особливу картину світу, яка відображає культурні цінності, історичний досвід та спосіб мислення народу.

Г. Хасслер провів ґрунтовний аналіз концепції В. фон Гумбольдта щодо лінгвістичного світогляду та його співвідношення з теорією лінгвістичного релятивізму. Дослідник зробив важливий висновок: незважаючи на те, що В. фон Гумбольдт розглядав мову як організм, що розвивається, у ній існують ментальні константи, які, одного разу виникнувши, залишаються постійними інструментами пізнання світу. Це означає, що чим давнішим є лексико-семантичний варіант лексеми, тим точніше вона відображає лінгвоментальні особливості етнічного носія. З цієї перспективи вивчення лексикографічного матеріалу забезпечує більш достовірні дані для дослідження, ніж лінгвокультурологічне вивчення сучасних дискурсів [51].

Термін «мовна картина світу» з'явився в науковому обігу завдяки працям Л. Вайсгербера, який стверджував, що мовна картина світу формується шляхом кодування знань про життя й способи пізнання світу людьми. Він здійснив спробу описати системи поглядів, ціннісних орієнтацій

і світоустрою, які підсвідомо засвоюються носіями мови в процесі їхнього мовного розвитку в онтогенезі. Водночас Л. Вайсгербер розвивав ідею В. фон Гумбольдта про важливість вивчення внутрішньої форми мови, яка створює образи навколишньої дійсності за допомогою мовних засобів [52].

У сучасній українській лінгвістиці В. Жайворонок визначає мовну картину світу як «відображену в мові та мовленні цілісну систему уявлень народу про світ, про навколишню дійсність на певному етапі його розвитку» [8]. Етнолінгвістика як галузь мовознавства вивчає мову в її зв'язках із культурою, взаємодію мовних, етнокультурних і етнопсихологічних чинників у функціонуванні та еволюції мови

Для студентів-філологів II-III курсів усвідомлення концепції мовної картини світу є важливим етапом професійного становлення. Вивчаючи лексику періоду 2022-2024 рр., студенти аналізують не просто нові слова, а нові смисли, цінності, концепти, що увійшли в українську мовну свідомість. Лексеми на кшталт *«розблокування»*, *«деокупація»*, *«захисник»*, *«тероборона»*, *«незламність»* не просто називають реалії, а конструюють особливу картину світу воєнного часу, відображають зміну національної ідентичності та ціннісних орієнтирів.

Інноваційний підхід до побудови й аналізу мовної картини світу проявляється в сучасному напрямі дискурсознавства, зокрема в дослідженні риторичного дискурсу. Риторичні конструкції функціонують як фіксовані рамки національного життя, що виявляються в різноманітних типах дискурсу, охоплюючи освітній дискурс.

А. Ворожбітова та Г. Іссіна підкреслюють, що дискурсивний рівень є найвищим мовним рівнем прояву мовної картини світу, що надає практично необмежені можливості для її виявлення та систематичної побудови. Саме на рівні дискурсу найповніше розкривається взаємозв'язок між когнітивними структурами свідомості та їхнього мовленнєвою реалізацією, що робить

дискурсивний аналіз одним з найпродуктивніших методів дослідження мовної картини світу в сучасній лінгвістиці [54].

Уважаємо за потрібне в межах когнітивно-комунікативного підходу виокремити поняття *слово-символ* та *концепт*, оскільки ці одиниці належать до різних рівнів семіотичної організації й виконують відмінні когнітивні функції. Як слушно зазначає І. Гажева, символічним значенням наділений не мовний знак, а саме образ предмета, що постає «у широкому сенсі», адже «символічним значенням наділений сам предмет (в широкому сенсі), точніше образ предмета, а не слово» [5, с. 57]. Слово лише вербалізує символічний образ, але не є його носієм, що зумовлює потребу в аналітичному виокремленні слова-символу як мовної репрезентації.

Ключовим аргументом на користь виокремлення концепту є його здатність акумулювати багаторівневі смисли. У статті підкреслено: «в концепті важлива його відкритість для зовнішніх зв'язків з іншими, дещо абстрактнішими концептами, що, зрештою, часто стикаються зі сферою трансцендентального» [Там само, с. 58]. Це підтверджує, що концепт є складною ментальною конструкцією, незрівнянно ширшою за символічне слово, і може об'єднувати ціннісні, образні, асоціативні, аксіологічні та історико-культурні компоненти. Саме тому авторка логічно підсумовує, що виправданою і плідною постає ідея трактування позначуваного символу як концепту, адже концепт, на відміну від слова, може бути об'єктом раціонального аналізу. Слово-символ повинно розглядатися як вербальна оболонка символічного образу, тоді як позначуване цього образу становить концепт – багатовимірна когнітивна структура. Саме тому виокремлення слова-символу й концепту є обов'язковою теоретико-методологічною вимогою у процесі аналізу символічних явищ у мові й культурі.

У контексті дослідження слова-символи виступають ефективним засобом моделювання мовної картини світу, адже вони поєднують у собі денотативне значення й культурну конотацію, концентруючи в собі певні

цінності й образи. Слово-символ у військовій лексиці можна визначити як лексичну одиницю, яка репрезентує як конкретний об'єкт чи явище, так і набір культурно-ціннісних й емоційних асоціацій. Наприклад, слово «*щит*» у військовому контексті позначає не лише фізичний захист, а й символ оборони Батьківщини, стійкості й мужності. Аналогічно, «*бастіон*» або «*фронт*» в українській мові несуть не тільки географічне чи тактичне значення, а й символ єдності, опору й стратегічної сили. Практичне застосування слова-символу на заняттях підтверджується аналізом текстів військової тематики, медійних матеріалів і художніх творів. У статтях і блогах про захист країни слово «*резерв*» часто виступає символом стратегічної готовності, відповідальності й патріотизму. Водночас слово «*позиція*» у військовому контексті несе подвійне значення – фізичне місце розташування підрозділу та символ відваги й опору.

Доцільним видається звернутися до питання міжкультурної комунікації як важливого складника взаємодії представників різних лінгвокультурних спільнот, адже саме ця сфера знань забезпечує глибше усвідомлення подолання комунікативних бар'єрів у глобалізованому середовищі. Міжкультурна комунікація розглядається як окрема наукова галузь, покликана пояснити закономірності порозуміння між представниками різних національних і лінгвокультурних спільнот. У посібнику В. Манакіна міжкультурну комунікацію визначено як «науку, яка вивчає особливості вербального й невербального спілкування людей, що належать до різних національних й лінгвокультурних спільнот» [19, с. 270-272]. Таке визначення підкреслює широту предметної сфери, адже йдеться не лише про мовні відмінності, а й про культурно зумовлені моделі поведінки, систему цінностей, стереотипи й спосіб сприйняття світу іншими культурами. Автор наголошує, що «об'єктом міжкультурної комунікації є спілкування представників різних національних і лінгвокультурних спільнот, а предметом – прийняті в національних спільнотах мовні стереотипи і норми поведінки,

спілкування, певні «культурні сценарії» [Там само, с. 8-9]. Власне «культурні сценарії» визначають, як люди інтерпретують інформацію, реагують на соціальні сигнали, вибудовують дистанцію в спілкуванні та навіть організовують дискурс. Отже, міжкультурна комунікація передбачає постійне узгодження й адаптацію цих сценаріїв, що сприяє досягненню взаєморозуміння і мінімізує ризики непорозумінь у ситуаціях міжкультурної взаємодії.

Наведений аналіз дає підстави стверджувати, що когнітивно-комунікативний підхід посідає інтегративне місце серед сучасних лінгводидактичних підходів, оскільки поєднує когнітивні механізми осмислення мовних одиниць із їхнім функційним застосуванням у реальних комунікативних ситуаціях. Нові слова й переосмислені значення слів відображають реалії воєнного часу, соціальні зміни, гуманітарні та волонтерські практики, а також розвиток цифрових технологій і медійного простору.

Когнітивно-комунікативний підхід інтегрує когнітивні механізми пізнання світу й комунікативні стратегії мовленнєвої діяльності, пропонуючи цілісний погляд на процес навчання мови. Він уможливорює розгляд лексичних одиниць і концептів, пов'язаних з мовною картиною світу, і як інструментів передачі культурного досвіду. Він сприяє формуванню в здобувачів освіти не лише мовної, а й культурно-пізнавальної компетентності, що відповідає сучасним вимогам мовної освіти.

Отже, когнітивно-комунікативний підхід постає ефективним інструментом лінгводидактики, який забезпечує не лише якісне засвоєння лексичного матеріалу, а й формування концептуально орієнтованого мислення здобувачів освіти. Він уможливорює опрацювання інноваційної лексики як складного когнітивно-семіотичний феномену, що відображає актуальний стан культурного, соціального й інформаційного середовища. Урахування цього підходу сприяє глибшому розумінню взаємозв'язку між

мовою, мисленням і національною культурою, забезпечуючи теоретичне та методичне підґрунтя для сучасної системи підготовки філологів.

1. 3. Психологічна готовність студентів до вивчення лексики

Вивчення лексики періоду 2022–2024 рр. у межах курсу Етнолінгвістики та лінгвокультурології потребує від студентів-філологів особливої психологічної готовності, адже цей період позначений появою великої кількості нових лексичних одиниць, що відображають воєнні реалії, суспільно-політичні зміни, технологічні зрушення та культурні процеси в Україні. Студенти II–III курсів у віці 18–20 років є не лише свідками цих мовних трансформацій, а й безпосередніми учасниками та творцями нової мовної картини сучасності.

Людська свідомість має суспільний характер, оскільки вона виникає і розвивається лише в людському суспільстві. Виділяють декілька рівнів суспільної свідомості, починаючи від буденного, масового й закінчуючи вищими формами теоретичного мислення. Свідомість є єдністю й узаємозалежністю з діяльністю: свідомість виникає і виявляється в процесі діяльності, а діяльність формує свідомість; діяльність є формою активності свідомості [27].

Е. Еріксон, відомий своєю теорією психосоціального розвитку й концепцією «кризи ідентичності», поділяє юнацький вік (охоплює від 15 до 23 років) на ранній юнацький вік (15-18 років) та пізній юнацький або ранній дорослий вік (18-23 роки) [49].

У контексті вивчення лексики 2022-2024 рр. особливого значення набуває той факт, що студенти цього віку стали свідками повномасштабної війни в Україні, що безпосередньо вплинуло на формування їхньої національної свідомості. За дослідженнями Т. Андрущенко та М. Боднар, економічні й соціально-політичні трансформації в українському суспільстві останніх років призвели до формування нової політичної й соціально-

психологічної реальності, однією з характерних рис якої є трансформація національної свідомості [1]. Відтак лексика воєнного періоду є не абстрактним навчальним матеріалом, а частиною живого досвіду студентів.

Особливістю професійного становлення філолога в умовах війни є необхідність осмислення мовних процесів у контексті національної ідентичності, культурного опору й мовної політики. Студенти опиняються в ситуації, коли їхня професійна діяльність набуває не лише наукового, але й ціннісного, громадянського виміру. Ключовим завданням національно-патріотичного виховання молоді є розвиток і формування національної самосвідомості особистості, що безпосередньо пов'язане з усвідомленням мовної картини світу [1].

Для студента-філолога розвиток свідомості означає формування здатності не просто користуватися мовою, але й усвідомлювати механізми її функціонування, закономірності розвитку й культурну обумовленість мовних явищ. Загальноприйнятою ознакою свідомості є здатність до свідомого сприйняття індивідом того, що відбувається навколо нього й усередині нього самого.

Свідомість характеризується:

- 1) активністю;
- 2) інтенційністю – спрямованістю на предмет: свідомість завжди є усвідомленням чого-небудь;
- 3) здатністю до рефлексії, до самоспостереження – усвідомленням самої свідомості;
- 4) мотиваційно-ціннісним характером;
- 5) різними ступенями (рівнями) ясності [27].

У юнацькому віці відбувається перехід від конкретного до абстрактного мислення, що створює підґрунтя для розуміння складних теоретичних концепцій етнолінгвістики та лінгвокультурології. Студенти

набувають здатності до рефлексії – усвідомлення власних мисленнєвих процесів, що є критично важливим для аналізу мовних явищ [33].

Особливого значення для філологічної освіти набуває поняття мовної свідомості. Мовна свідомість – це форма свідомості, що виявляється у здатності людини до словесного вираження думки та розуміння мовних знаків. У контексті вивчення лексики 2022-2024 рр. мовна свідомість студентів-філологів формується через усвідомлення зв'язку між мовними одиницями й соціокультурними реаліями, які вони позначають.

Відтак у юнацькому віці самосвідомість набуває якісно нових характеристик. Якщо в підлітковому віці вона фокусується переважно на фізичному Я та соціальних ролях, то в юнацькому віці відбувається формування ідентичності – стійкого уявлення про себе як унікальну цілісність. Е. Еріксон розглядав формування ідентичності як центральне завдання юнацького віку, результат якого визначає подальший розвиток особистості [49].

Для студентів-філологів формування професійної ідентичності охоплює кілька взаємопов'язаних аспектів. Воно передбачає глибоке розуміння сутності філологічної діяльності, її ролі в структурі гуманітарного знання та суспільної значущості цієї професії. Важливо також прийняття й особистісне засвоєння ключових професійних цінностей, пов'язаних із гуманітарним світоглядом, мовною культурою, національною самобутністю й повагою до культурної різноманітності. Не менш значущим є розвиток професійної рефлексії, що виявляється в здатності критично оцінювати власний рівень підготовки, усвідомлювати сильні й слабкі сторони та цілеспрямовано планувати подальше професійне становлення.

У процесі вивчення лексики 2022-2024 рр. формування професійної ідентичності філолога набуває особливих рис. Студенти усвідомлюють себе не лише як дослідники мови, але й як носії та захисники української мовної культури. Аналіз неологізмів воєнного часу, запозичень, семантичних

трансформацій стає не абстрактним науковим завданням, а актом національної самосвідомості й культурного опору.

За Ж. Піаже, юнацький вік характеризується досягненням вищого рівня розвитку мислення – стадії формальних операцій. На цій стадії індивід здатний до гіпотетико-дедуктивного мислення, може оперувати абстрактними поняттями, формулювати й перевіряти гіпотези, мислити про можливе, а не лише про актуальне [53].

Для студентів-філологів II-III курсів характерним є перехід від емпіричного мислення, орієнтованого на конкретні факти й приклади, до теоретичного мислення, здатного до абстрагування, систематизації, побудови концептуальних моделей. Цей перехід є необхідною умовою успішного оволодіння етнолінгвістикою та лінгвокультурологією – дисциплінами, що оперують складними теоретичними конструктами.

Критичне мислення як здатність до аналітичного, рефлексивного, незалежного мислення набуває особливого значення в процесі вивчення лексики періоду 2022-2024 рр. Воєнний час характеризується інтенсивними процесами маніпулювання свідомістю, пропагандою, дезінформацією, що реалізуються передусім через мову. Студент-філолог повинен бути озброєний інструментами критичного аналізу мовних явищ.

Критичне мислення – це використання когнітивних технік і стратегій, що збільшують імовірність отримання бажаного результату; це мислення цілеспрямоване, раціональне, спрямоване на розв’язання конкретної задачі [50].

У процесі опрацювання лексики 2022–2024 рр. критичне мислення студентів-філологів проявляється в здатності ретельно перевіряти джерела інформації, розмежовуючи надійні й сумнівні матеріали та виявляючи можливі елементи мовної маніпуляції. Важливо також усвідомлювати, що мова ніколи не є повністю нейтральною, адже вибір слів може відобразити певні ідеологічні позиції та ціннісні установки. Значну роль має й уміння

аналізувати евфемізми й дисфемізми, розуміючи механізми пом'якшення або загострення смислу з пропагандистською чи емоційною метою. Додатково формується здатність зіставляти різні тлумачення мовних явищ, що допомагає уникати однобічності в оцінках. Окремим аспектом є рефлексія власних упереджень, адже особистий досвід та ідеологічні погляди можуть впливати на інтерпретацію мовних фактів, і важливо вміти це усвідомлювати [44].

Важливим кроком у дослідженні психологічної готовності студентів є розуміння сутності мовлення як інструменту професійної діяльності. У сучасній психологічній науці мовлення трактується як історично сформована в процесі діяльності людей форма спілкування, опосередкована мовою [12, с. 19].

Традиційна класифікація виокремлює різні види мовлення, які диференціюються за психологічною структурою та спрямованістю. Основним поділом є розмежування на зовнішнє й внутрішнє мовлення. Зовнішнє мовлення, своєю чергою, поділяється на усне (діалогічне й монологічне) та писемне. Внутрішнє мовлення є прихованою вербалізацією думок, що забезпечує планування і регуляцію діяльності. Усне мовлення характеризується ситуативністю, емоційністю й використанням невербальних засобів, коли писемне вимагає розгорнутості й суворого дотримання граматичних норм [9, с. 411].

Для студентів-філологів, які вивчають лексику періоду 2022-2024 рр., особливого значення набуває розуміння механізмів мовлення як вищої психічної функції. Спираючись на концепцію Л. Виготського, Н. сіранчук виначає, що мовне мислення розглядається як одна з вищих психічних функцій, адже роль слова, знака в продуктивній перебудові інтелектуальних функцій є визначальною [36]. Завдяки знаковим системам відображення об'єктивної реальності світ оточуючих людину фізичних предметів доповнюється для неї світом мислимим. Засвоєння лексики воєнного періоду

відбувається не ізольовано, а в органічній єдності всіх психічних процесів. Мислення тісно пов'язане з мовленням: вони взаємозумовлені у своєму розвитку. Мовлення без мислення порожнє, а мислення без мовлення неможливе або значно збіднене.

Мовленнєва діяльність людини тісно пов'язана з усіма сферами людської свідомості, адже під впливом мовлення розвивається свідомість, мисленнєві операції, вольова та емоційна сфери, збагачуються інтелектуальні можливості людини [12, с. 4]. Важливим для розуміння засвоєння нової лексики є положення дослідників Л. Калмикової, Г. Калмикова, І. Лапшиної про те, що «Мовленнєва діяльність має власні фізіологічні механізми, які детермінуються не тільки на функціональному, але й на морфологічному рівні. Механізм мовлення містить три принципово різних компоненти: його сприймання, вимову і внутрішньомовленнєвий компонент» [12, с. 19]. У процесі опрацювання неологізмів воєнного часу студенти-філологи задіюють як механізми породження мовлення, так і механізми його розуміння, що вимагає особливої психологічної готовності до складної мовленнєвої діяльності.

Пам'ять є одним із п'яти пізнавальних процесів і потужним знаряддям інтелекту людини. Нам імponує визначення дослідника С. Максименка, який інформує про те, що «пам'ять людини виявляється в точності відтворення, особливо через тривалий проміжок часу, або в причинах забування» [9, с. 58]. Запам'ятовування, збереження й подальше відтворення особистістю її досвіду складає сутність процесу пам'яті, а завдяки пам'яті розширюються пізнавальні можливості людини. Пам'ять як пізнавальний процес забезпечує цілісність і розвиток особистості. Для студентів-філологів II-III курсів особливого значення набуває словесно-логічна пам'ять, оскільки вона дозволяє запам'ятовувати думки в формі понять та розуміння смислових зв'язків між новими лексичними одиницями.

Під час засвоєння лексики воєнного часу задіяні різні види пам'яті. У праці О. Сергеєнкової, В. Синявського «Психологічний словник» довготривалу пам'ять описано як «пам'ять, в яку відкладається інформація після її аналізу і організації» [28], з іншого боку «пам'ять короткочасна – нетривале збереження інформації після одно-дворазового відтворення» [Там само]. Довготривала пам'ять забезпечує збереження інформації протягом тривалого часу, що критично важливо для формування стійкого лексичного запасу. Одиницями роботи пам'яті є уявлення – «наочний образ предметів чи явищ /подій/, що виникає на основі минулого досвіду людини шляхом його відтворення в пам'яті або в уяві» [Там само]. Образи раніше сприйнятих предметів, явищ, думок чи фантазій людини мають тісний зв'язок з іншими пізнавальними процесами (відчуттями, сприйманням, мисленням та уявою), які дають основу для запам'ятовування і подальшого відтворення інформації.

Для розвитку пам'яті важливим є формування вміння запам'ятовувати й відтворювати. Високий рівень розвитку досягається, якщо наявний мотив до запам'ятовування, чітко сформульовано, що і як потрібно запам'ятати; використовуються смислові опори, мислені співвіднесення й смислові групування – хто добре осмислює, той добре запам'ятовує і пам'ятає довго.

На нашу думку, в контексті дослідження особливої ваги набуває феномен історичної пам'яті. За визначенням дослідниці О. Яремчук, «Історична пам'ять – соціально-психологічний феномен колективного та індивідуального відтворення (усвідомлення) минулого досвіду, що має архетипну природу, опосередковується сьогоденням та виконує функцію моделювання майбутнього спільнотою та особистістю, сприяючи трансформації їхньої свідомості» [47, с. 7]. Історична пам'ять є важливим чинником соціалізації людини й здатна формувати свідомісні конструкти для кількох поколінь, адже саме вона розставляє акценти, розподіляє пріоритети й визначає реакції [Там само]. Це надзвичайно складний феномен суспільної свідомості, що входить як у сферу суспільної психології, так і в царину

ідеології. Вона охоплює в себе й матеріальні залишки минулого, і відповідні символи, міфи, історіографічні уявлення.

Для студентів-філологів, які є свідками та учасниками формування нової мовної картини воєнного часу, історична пам'ять стає ключовим механізмом осмислення нової лексики. Слова на кшталт *«незламність»*, *«деокупація»*, *«перемога»* несуть не лише денотативне значення, але й потужне емоційне, ціннісне навантаження, пов'язане з історичним досвідом народу.

Увага є необхідною умовою успішного засвоєння лексики. Увагу можна уявити як «прожектор психіки», завдяки якому в кожний певний момент неспання людини в його свідомій діяльності на перший план виходять різні форми відображення. Дослідження В. Синявського, О. Сергєєнкової, доводить: «Увага – форма психічної діяльності, що проявляється в переважній спрямованості свідомості людини на визначений об'єкт чи явище при одночасному абстрагуванні від інших, в результаті чого вони відображаються повніше, чіткіше глибше ніж інші» [28]. У процесі засвоєння лексики воєнного періоду особливого значення набуває стійкість уваги – здатність тривалий час зберігати концентрацію на аналізі семантики, етимології та контекстів використання нових слів. Розподіл уваги дозволяє студентам одночасно стежити за кількома аспектами мовного явища: формою слова, його значенням, емоційно-експресивним забарвленням, стилістичними особливостями.

Уява має важливе значення для формування цілісних ментальних образів, пов'язаних із новими словами. Студенти-філологи мають можливість уявити реалії, що стоять за такими неологізмами, як *«тероборона»*, *«розблокування»*, *«гуманітарний коридор»* навіть якщо не мали безпосереднього досвіду зіткнення з цими явищами. Творча уява допомагає реконструювати контексти використання нових слів, моделювати ситуації їх уживання, передбачати подальший розвиток семантики. Словник української

мови визначає, що уява – це «здатність образно створювати або відтворювати кого-,що-небудь в думках, свідомості; відтворювання кого-, чого-небудь у думках, свідомості» [37 с. 545]. Уява тісно пов'язана з мисленням: обидва процеси виникають у проблемній ситуації, мотивуються потребою особистості, базуються на опосередкованому пізнанні дійсності. Проте якщо мислення спрямоване на пізнання об'єктивних закономірностей реальності, то уява створює нові образи на основі їх перекомбінування. Для філологів це означає здатність не лише аналізувати наявний мовний матеріал, але й творчо підходити до осмислення семантичних трансформацій, що відбуваються в мові під впливом суспільно-політичних змін.

Пам'ять забезпечує збереження засвоєної лексики, а увага – концентрацію на процесі її опрацювання. Уява допомагає створювати ментальні образи, пов'язані з новими словами, а мислення – аналізувати їх семантику, етимологію, функціонування в мові. Ці процеси функціують не окремо, а як інтегрований цілісний акт психічної діяльності.

Для студентів-філологів важливо усвідомлювати ці взаємозв'язки, адже їхня професійна діяльність передбачає свідоме керування всіма когнітивними процесами. Рефлексія – усвідомлення власних мисленнєвих і мовленнєвих процесів – є критично важливою для аналізу мовних явищ і власного професійного становлення.

Уважаємо за потрібне звернути увагу на поняття рефлексії. Дослідник Р. Тур визначає поняття рефлексії як «психологічний механізм, спрямований на самовдосконалення особистості» [43]. У процесі вивчення лексики 2022-2024 рр. рефлексія виявляється в декількох важливих аспектах:

- по-перше, студенти усвідомлюють власні емоційні реакції на нові лексичні одиниці, аналізуючи, як особистий досвід воєнного часу впливає на сприйняття та інтерпретацію слів;
- по-друге, вони рефлексують власні упередження й ідеологічні позиції, що можуть впливати на аналіз мовних явищ;

- по-третє, студенти оцінюють ефективність застосовуваних ними стратегій засвоєння нової лексики та коригують свій освітній процес.

Етнокультурна рефлексія є специфічним видом рефлексії, що передбачає усвідомлення власної належності до певної етнокультурної спільноти й критичне осмислення її цінностей, традицій, світогляду. За дослідженням І. Візнюка, С. Долинного, С. Киливник, Г. Плахотнюка «Етнокультурна рефлексія майбутніх філологів – це складний когнітивно-афективний процес усвідомлення, критичного осмислення та переосмислення власної етнокультурної ідентичності, ціннісних настанов і мовно-культурних практик у контексті професійної підготовки фахівця-філолога» [4]. Для майбутнього філолога етнокультурна рефлексія означає усвідомлення себе як носія та транслятора національної мовної культури, розуміння відповідальності за збереження й розвиток мовної традиції. Формування етнокультурної рефлексії майбутніх філологів передбачає кілька взаємопов'язаних процесів. Насамперед це усвідомлення мови як основи національної ідентичності, розуміння того, що мова є не просто засобом комунікації, а способом мислення, світосприйняття й культурної самоідентифікації народу. Далі важливим є аналіз власної мовної практики в контексті національних традицій, що передбачає рефлексію щодо якості власного володіння українською мовою, використання діалектизмів, суржику, запозичень. Викремлюємо також критичне осмислення соціокультурних факторів, що впливають на розвиток мови, зокрема політичних процесів, культурних трансформацій, глобалізаційних викликів. Не менш важливою є здатність до міжкультурного діалогу за збереження власної культурної ідентичності, тобто поєднання національної самосвідомості з повагою до культурної різноманітності.

Отже, психологічна готовність студентів-філологів II-III курсів до засвоєння лексики 2022–2024 рр. формується на перетині когнітивного розвитку, емоційно-ціннісної зрілості й становлення професійної

ідентичності, характерних для юнацького віку. В цей період активно розвиваються вищі психічні функції, абстрактне й критичне мислення, що створює сприятливі умови для опрацювання складних понять етнолінгвістики та лінгвокультурології, а також для усвідомлення нових лексичних одиниць як елементів культурного коду нації. Навчання відбувається на тлі суспільних трансформацій, тому студенти не лише засвоюють лексику воєнного часу, а й осмислюють її через призму національної ідентичності та власної професійної ролі, що забезпечує глибоке й особистісно значуще опанування мовного матеріалу.

Висновки до розділу 1

У процесі проведення дослідження з'ясовано, що лексична система української мови в період 2022–2024 рр. зазнала кардинальних змін під впливом екстралінгвальних чинників, зокрема повномасштабної російської агресії. Узагальнивши підходи науковців (О. Стишов, К. Ладоня, О. Тараненко), розроблено робочу класифікацію інноваційної лексики, яка охоплює: власне українські неологізми (наприклад, незламність), семантичні неологізми (тривога, приліт), okazionalizmi (бавовна), аббревіатури (ЗСУ, ВПО) та запозичення. Встановлено, що одним із найпродуктивніших механізмів оновлення словника є семантична деривація, яка відображає когнітивні процеси переосмислення дійсності через метафоризацію та метонімізацію.

Обґрунтовано, що методологічною основою навчання є когнітивно-комунікативний підхід, який інтегрує пізнавальні механізми (сприйняття концептів, мовна картина світу) та комунікативні стратегії (використання лексики в реальному спілкуванні). Доведено, що в межах цього підходу лексичні одиниці війни розглядаються як етносимволи й концепти (наприклад, Бахмут як символ стійкості), що формують національну ідентичність й виконують культуротворчу функцію. Когнітивно-

комунікативний підхід дозволяє аналізувати лексику не ізольовано, а як інструмент резильєнтності й трансляції культурного досвіду.

Проаналізовано психолого-педагогічні особливості студентів-філологів (юнацький вік), для яких характерне формування професійної ідентичності та перехід до абстрактного теоретичного мислення. Визначено, що вивчення лексики воєнного часу відбувається на тлі особистого травматичного досвіду й трансформації національної свідомості, що вимагає розвитку критичного мислення для протидії маніпуляціям. Етнокультурна рефлексія стає ключовим механізмом усвідомлення себе як носія мови й захисника культурного коду нації.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНА СИСТЕМА РОБОТИ НАД ЛЕКСИКОЮ ПЕРІОДУ 2022-2024 РР.

2. 1. Аналіз робочої програми спеціальності ВК «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія

Сучасна динаміка трансформацій освітянської сфери зумовлює потребу в оперативному оновленні змісту освіти й адаптації освітніх практик до нових реалій. Вважаємо модернізацію змістових компонентів навчання нині слід розглядати як стратегічну вимогу освітнього розвитку [16, с. 5].

Однією з ключових функцій системи вищої освіти є формування конкурентоспроможного фахівця, який володіє визначеним переліком загальних і професійних компетентностей і здатний до тривалого саморозвитку. Пріоритетним напрямом діяльності вищої школи є формування висококваліфікованих спеціалістів, які володіють комплексом загальних і фахових компетентностей і здатні до безперервної освіти задля зміцнення власних конкурентних позицій на ринку праці. Реалізація зазначеного напрямку здійснюється шляхом переорієнтації з кваліфікаційної моделі підготовки спеціаліста на компетентнісну [46]. Погоджуємося з позицією Н. Тітаренко, що впровадження компетентнісної парадигми в освітній процес здобувачів вищої освіти супроводжується реконструкцією навчального контенту з орієнтацією на професійну самоактуалізацію студента й створення умов для дієвого й неупередженого моніторингу його фахового розвитку [29 с. 82].

Концепція вибіркового дисциплін бере свій початок від ідей студентоцентрованого навчання, які в середині минулого століття були теоретично обґрунтовані психологом-американцем К. Роджерсом. Ключовим елементом цієї концепції є активна роль студента в побудові індивідуальної

освітньої траєкторії, зокрема у виборі навчального змісту, методів навчання й способів оцінювання власних досягнень. Роль викладача при цьому трансформується від традиційного транслятора знань до наставника й фасилітатора, який супроводжує студента на його освітньому шляху. Такий освітній процес характеризується систематичною рефлексією та активною взаємодією між викладачем і студентом, а система оцінювання орієнтується переважно на різноманітні форми поточного контролю, а не на традиційну підсумкову атестацію [23].

Впровадження вибірових компонентів надає переваги всім сторонам освітнього процесу. Для студентів відкривається можливість розширити профіль основної спеціальності додатковою кваліфікацією або вивчати окремі курси для розширення кругозору. Доступ до дисциплін різних факультетів і кафедр створює потужний механізм міждисциплінарної інтеграції. Крім того, навчання в групах змішаного складу сприяє неформальному обміну досвідом між студентами різних спеціальностей. Викладачі, у свою чергу, мають можливість працювати з аудиторією, яка демонструє вищий рівень мотивації. Університети підвищують свою конкурентоспроможність у боротьбі за абітурієнтів. Урешті-решт, гнучкість освітніх програм дозволяє формувати у випускників компетентності, які більш точно відповідають вимогам сучасного ринку праці [11].

Для переважної більшості вітчизняних закладів вищої освіти вибірові компоненти є відносно новим явищем. Закон «Про вищу освіту», який почав діяти у вересні 2014 р., законодавчо закріплює за студентами українських університетів право формувати не менше чверті освітньої програми на власний розсуд [11]. У структурі вибірових компонентів навчальним планом можуть визначатися дисципліни професійного спрямування, які пропонуються на вибір у межах конкретної спеціальності. Водночас Положення про організацію освітнього процесу регламентує співвідношення між вибіровими дисциплінами професійного спрямування й дисциплінами

вільного вибору, які студент може обирати серед пропозицій інших спеціальностей.

Мета запровадження вибірових дисциплін є багатоаспектною:

1. Індивідуалізація освітньої траєкторії – студенти отримують можливість поглибити свої знання в тих сферах філології, які відповідають їхнім професійним інтересам або майбутнім напрямам наукової діяльності.

2. Розширення професійного профілю випускника. Вибіркові дисципліни доповнюють обов'язкову програму, забезпечуючи формування додаткових компетентностей, які роблять випускника більш конкурентоспроможним на ринку праці.

3. Актуалізація змісту освіти – вибіркові дисципліни дозволяють оперативно реагувати на нові тенденції в науці й практиці, охоплюючи в освітній процес сучасні напрями досліджень, які ще не стали частиною обов'язкового навчального канону.

4. Реалізація наукових інтересів викладачів – вибіркові дисципліни часто відображають наукові пріоритети викладачів кафедри, що забезпечує органічний зв'язок між освітнім процесом і дослідницькою діяльністю.

5. Формування додаткових компетентностей поза межами освітньої програми – вибіркові дисципліни створюють простір для формування супутніх, додаткових компетентностей, які доповнюють і збагачують професійний портрет випускника.

Отже, дисципліна «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія» як вибірова дисципліна має можливість і обов'язок сформулювати власні специфічні компетентності, які:

- не передбачені основним компетентнісним ядром;
- відображають специфіку предметної області етнолінгвістики та лінгвокультурології;
- відповідають сучасним тенденціям розвитку лінгвістичної науки;

- мають практичну значущість для майбутньої професійної діяльності вчителя української мови.

У контексті євроінтеграційних процесів і розширення міжнародної співпраці вчителі-словесники виконують особливу місію носіїв державної мови й трансляторів національної культурної спадщини. Погоджуємося з тим, що їхня фахова діяльність безпосередньо впливає на виховання активних громадян, які цінують національні традиції й культурні надбання. Беручи до уваги зазначене, а також гуманістичну спрямованість освітнього процесу, педагог-філолог має бути носієм високих моральних якостей, професійної майстерності й сприяти формуванню духовних орієнтирів молодого покоління відповідно до національних і загальнолюдських цінностей [35, с. 18].

У межах дослідження особливої актуальності набуває питання методичного забезпечення засвоєння інноваційної лексики студентами-філологами. Отже, необхідним є ретельний аналіз змісту й структурних елементів чинної робочої програми вибіркового компонента «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія», що уможливить з'ясування відповідності програми сучасним мовним тенденціям, зокрема опрацювання новітніх лексичних процесів, а саме: воєнної, соціополітичної та медійної неології останніх років, а також визначення можливих прогалин і напрямів інноваційного доповнення змісту мовознавчих дисциплін. Аналіз програми дозволив визначити відповідність змісту дисципліни запитам сучасної лінгвістичної освіти, виявити відсутність тем, пов'язаних із лексичними інноваціями 2022–2024 рр., й обґрунтувати потребу розроблення авторської системи вправ, що забезпечить системне вивчення цього лексичного шару.

Робоча програма навчальної дисципліни (РПНД) «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія» розроблена на кафедрі української мови, літератури та методики навчання НУК імені адмірала Макарова, призначена для студентів усіх спеціальностей університету, які обирають цю дисципліну як вибірковою.

Обсяг дисципліни становить 5 кредитів ЄКТС (150 годин), з яких для денної форми навчання передбачено: лекцій – 30 год., практичних занять – 30 год., самостійної роботи – 90 год. Дисципліна викладається у 4 семестрі (2 курс) й завершується складанням заліку.

Мета курсу, як визначено в РПНД, полягає в тому, щоб «дослідити віддзеркалення в мові та мовленнєвій діяльності (етнотекстах) етнічної свідомості, менталітету, характеру, матеріальної та духовної культури народу». Така формулювання мети акцентує культурологічний аспект вивчення мови, розгляд її як носія етнічної ідентичності та способу репрезентації національної картини світу».

Завдання курсу деталізують мету шляхом з'ясування напрямів роботи:

- 1) з'ясувати значення етнолінгвістики та місце її серед інших навчальних дисциплін;
- 2) дослідити джерела й історію етнолінгвістики;
- 3) з'ясувати роль В. фон Гумбольдта, Б. Уорфа, Е. Сепіра, Ф. Боаса, В. Вундта, Л. Вайсгербера в становленні етнолінгвістики;
- 4) окреслити коло досліджень українських етнолінгвістів О. Потебні, Г. Сковороди, М. Драгоманова, М. Грушевського, М. Костомарова, В. Жайворонка;
- 5) проаналізувати основні етнолінгвістичні підходи;
- 6) схарактеризувати поняття «лінгвоцентризм», «концепт», «антропоцентризм», «лінгвокультурологія», «мовна картина світу», «етносимвол», «етнічний стереотип», «прецедентний феномен», «етнотекст»;
- 7) розглянути роль національної мови як виразника етнокультури;
- 8) з'ясувати особливості відтворення мовної картини світу в текстах української міфології;
- 9) проаналізувати роль ономастичної лексики в етнолінгвістичних дослідженнях;
- 10) дослідити основні знаки української етнокультури.

Отже, завдання курсу орієнтовані переважно на теоретичне осмислення етнолінгвістики як науки, вивчення її історії, методології, базових понять й об'єктів дослідження (мовна картина світу, концепти, етносимволи тощо). Практичний аспект завдань зосереджено на аналізі традиційних об'єктів етнолінгвістичних досліджень: фольклорних текстів, міфології, ономастики.

Очікувані результати навчання, сформульовані в РПНД, передбачають формування в студентів здатності:

- виявляти основні тенденції розвитку сучасної етнолінгвістики як маргінальної галузі мовознавства;
- досліджувати фрагменти національно-мовної картини світу в аспекті специфіки етнічної свідомості, етнопсихологічних і фонових знань, магічної, міфологічної й сміхової культури українців;
- здійснювати етнолінгвістичний аналіз текстів української етнокультури.

Ці результати конкретизують компетентності, які повинні сформуватися в студентів, зокрема аналітичні й дослідницькі аспекти роботи з етнолінгвістичним матеріалом.

Програма вибіркового компонента структурована в один модуль «Здобутки й перспективи етнолінгвістики та лінгвокультурології», який охоплює три змістові модулі:

Змістовий модуль 1. Теоретичні й методологічні засади етнолінгвістики (8 год. лекцій, 8 год. практичних занять) охоплює три теми:

Тема 1. Етнолінгвістика як наука та навчальна дисципліна (об'єкт і предмет, проблематика, складові, зв'язок з іншими науками, етносеміотика).

Тема 2. З історії етнолінгвістики (витоки, американське та європейське неогумбольдтіанство, етнолінгвістичний доробок класиків, гіпотеза лінгвістичної відносності).

Тема 3. Становлення та розвиток української етнолінгвістики (концепція О. Потебні, основні аспекти та головні вектори сучасної української етнолінгвістики).

Змістовий модуль 2. Національна мова як виразник етнокультури (10 год. лекцій, 12 год. практичних занять) включає дві теми:

Тема 1. Мова як найважливіша етнічна ознака (мова – нація – культура, функції мови, етнічна самоідентифікація, національна свідомість).

Тема 2. Лінгвокультура як синергія мови, культури та свідомості (історія виникнення лінгвокультурології, теоретичне підґрунтя, базові поняття, прецедентні феномени, мовні знаки культури, культурний код, коди української етнокультури, лінгвокультура та переклад).

Змістовий модуль 3. Мовна картина світу та особливості її відтворення (12 год. лекцій, 10 год. практичних занять) охоплює дві теми:

Тема 1. Поняття мовної картини світу (етномовна картина світу, концепти як складники свідомості, підходи до визначення поняття «концепт», символ як елемент мовної картини світу);

Тема 2. Відтворення мовної картини світу (у міфології, фольклорних текстах, ономастичній лексиці: антропоніми, гідроніми, ороніми, топоніми, етніоніми, фітоніми, зооніми).

Критичний аналіз програми дозволяє виявити її сильні сторони:

1. Системність викладу матеріалу: програма логічно побудована від загальнотеоретичних питань (історія науки, методологія) до конкретних об'єктів дослідження (концепти, символи, ономастика).

2. Міждисциплінарність: програма інтегрує знання з лінгвістики, культурології, етнографії, фольклористики, що відповідає природі етнолінгвістики як синтетичної науки.

3. Увага до української етнолінгвістичної традиції: виокремлення теми, присвяченої українським дослідникам (О. Потебня, Г. Сковорода, В. Жайворонок та ін.), формує національну наукову ідентичність студентів.

4. Практична спрямованість: передбачені практичні заняття й види самостійної роботи (проектні завдання) створюють умови для формування аналітичних умінь роботи з етнолінгвістичним матеріалом.

Тема 2 змістового модулю 2 «Лінгвокультура як синергія мови, культури та свідомості» найбільш близька до з'ясування проблематики інноваційної лексики, оскільки передбачає вивчення прецедентних феноменів і мовних знаків культури.

Тема 1 змістового модулю 3 «Поняття мовної картини світу» оперує поняттями концепту й символу. Інноваційна лексика, безперечно, є засобом вербалізації концептів, що актуалізувалися в національній свідомості українців у період 2022-2024 рр (наприклад, концепти *опір*, *незламність*, *перемога*, *стійкість* тощо).

Вибіркові дисципліни повинні визначати власні специфічні компетентності, які доповнюють компетентнісний профіль освітньої програми. Аналіз РПНД «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія» показує, що програма орієнтована на формування таких додаткових компетентностей:

1. Здатність виявляти основні тенденції розвитку сучасної етнолінгвістики як маргінальної галузі мовознавства.

Ця компетентність є методологічною за своєю природою. Вона передбачає розуміння студентами місця етнолінгвістики в системі лінгвістичних наук, усвідомлення її міждисциплінарного характеру («маргінальність» як розташування на межі кількох наук: мовознавства, етнографії, культурології, фольклористики).

Формування компетентності передбачає:

- знання історії становлення етнолінгвістики, внеску окремих учених (В. фон Гумбольдт, О. Потебня, Е. Сепір, Б. Уорф, В. Жайворонок);
- розуміння специфіки об'єкта й предмета етнолінгвістики;
- уміння визначати коло проблем, що їх вирішує етнолінгвістика;

- здатність простежувати сучасні напрями етнолінгвістичних досліджень.

2. Здатність досліджувати фрагменти національно-мовної картини світу в аспекті специфіки етнічної свідомості, етнопсихологічних і фонових знань, магічної, міфологічної і сміхової культури українців.

Ця компетентність є спеціально-предметною. Вона визначає об'єкти етнолінгвістичного аналізу: мовну картину світу, концепти, етносимволи, етностереотипи, що репрезентовані в текстах різних жанрів (міфологічних, фольклорних, художніх).

Формування її передбачає:

- розуміння поняття «мовна картина світу» та її компонентів;
- знання базових концептів української культури (*дім, доля, воля, земля, хліб, мати* тощо);
- уміння аналізувати символіку (фітонімну, зоонімну, колористичну, просторову);
- здатність виявляти етнічні стереотипи в текстах;
- уміння інтерпретувати фразеологізми, прислів'я, приказки як згорнуті тексти культури.

Ця компетентність є найбільш релевантною для вивчення інноваційної лексики, оскільки нові слова, що з'явилися в період 2022-2024 рр., безпосередньо відображають трансформації національної мовної картини світу, актуалізацію певних концептів (*героїзм, стійкість, перемога, надія*), формування нових символів і стереотипів.

3. Здатність здійснювати етнолінгвістичний аналіз текстів української етнокультури.

Компетентність є процедурно-операційною. Вона визначає практичні вміння студентів проводити етнолінгвістичний аналіз. Формування її передбачає:

- знання методів етнолінгвістики (концептуальний аналіз, аналіз мовної картини світу, етимологічний аналіз, ареальний метод);
- вміння виокремлювати в тексті етнокультурно марковані одиниці;
- здатність інтерпретувати їх значення з урахуванням етнокультурного контексту;
- вміння використовувати етнолінгвістичні словники й довідники.

Схарактеризовані компетентності, визначені в РПНД «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія», створюють теоретичну й методологічну базу для роботи з етнолінгвістичним матеріалом. Дисципліна «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія» пропонує ґрунтовне теоретико-методологічне підґрунтя й сприяє формуванню ключових компетентностей у сфері етнолінгвістичного аналізу текстів української етнокультури. Вибіркові компоненти покликані забезпечувати варіативність освітніх програм, їхню здатність гнучко реагувати на зміни в науці й практиці.

Виявлені особливості робочої програми дисципліни обґрунтовують доцільність і необхідність розроблення системи вправ, присвяченої вивченню інноваційної лексики в етнолінгвістичному аспекті. Доповнення програми «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія» темою «Інноваційна лексика періоду 2022–2024 рр.: етнолінгвістичний аспект» є прикладом гнучкості вибірових компонентів, їхньої здатності оперативно реагувати на сучасні тенденції в науці й суспільстві, забезпечуючи формування додаткових компетентностей, що відповідають актуальним потребам підготовки майбутніх учителів української мови.

2.2 Емпіричне виявлення специфіки засвоєння лексичних одиниць 2022–2024 рр.: аналітичні дані констатувального експерименту

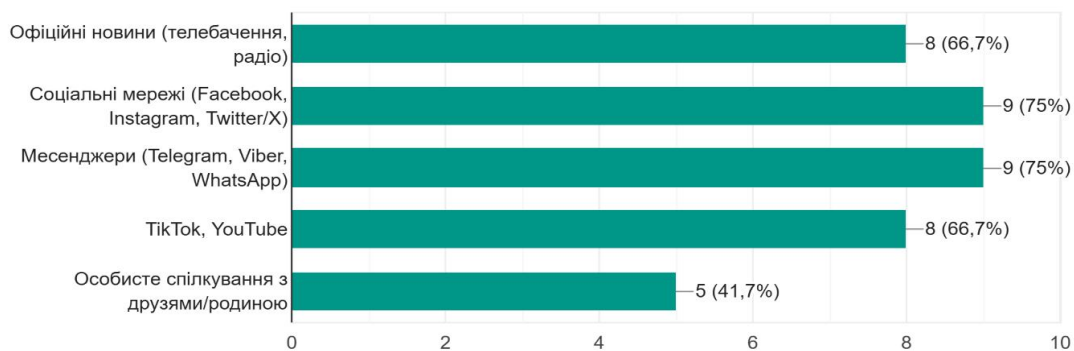
Ефективність упровадження будь-якої методичної системи, зокрема теоретико-методичної системи засвоєння інноваційної лексики в курсі «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія», уможлиблюється лише за умови глибокого розуміння вихідного рівня підготовки студентів, їхньої психологічної готовності до сприйняття нового матеріалу та специфіки їхньої мовної свідомості. З метою об'єктивної оцінки реального стану володіння студентами лексичними інноваціями періоду повномасштабного вторгнення (2022–2024 рр.), виявлення джерел поповнення їхнього словникового запасу та розуміння механізмів творення нових слів нами було організовано та проведено констатувальний експеримент.

Емпіричне дослідження здійснювалося на базі Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. Респонденти – здобувачі вищої освіти філологічного факультету (2–4 курси). Вибір цієї цільової аудиторії є не випадковим, оскільки саме студенти-філологи, володіючи базовою лінгвістичною підготовкою, здатні не лише фіксувати нові лексичні одиниці, а й рефлексувати щодо їхнього походження, структури та функційного навантаження.

Інструментарієм дослідження слугувало анкетування, зреалізоване за допомогою цифрової платформи Google Forms. Анкета складалася з 11 питань закритого й відкритого типів, спрямованих на комплексний аналіз когнітивно-комунікативних параметрів засвоєння лексики війни. Логіка побудови опитувальника передбачала рух від загального (джерела інформації) до конкретного (аналіз окремих лексем) та узагальнювального (методична доцільність). Отримані дані піддано кількісному та якісному аналізу, що дозволило виявити низку закономірностей функціонування мовної картини світу сучасної студентської молоді.

Перший блок питань спрямований на з'ясування комунікативних каналів, через які відбувається трансляція й первинне засвоєння неологізмів. У сучасній лінгводидактиці розуміння шляхів надходження мовної інформації є ключовим для побудови ефективної стратегії навчання.

Результати опитування демонструють (діаграма 1), що основними джерелами отримання нової лексики для студентів є соціальні мережі Facebook, Instagram, Twitter/X та месенджери Telegram, Viber, WhatsApp.

Діаграма 1. Джерела засвоєння нової лексики

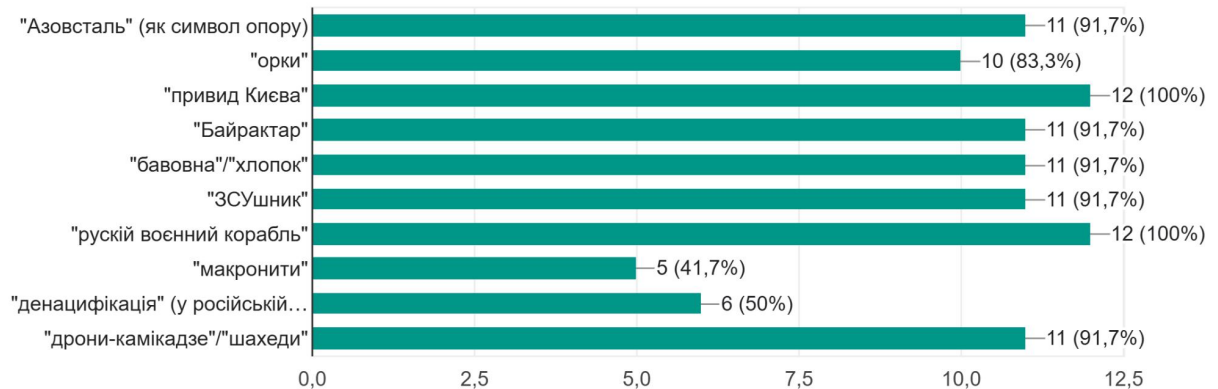
Абсолютну першість серед джерел отримання інформації про нові слова й вирази посіли соціальні мережі (Facebook, Instagram, Twitter/X) та месенджери (Telegram, Viber, WhatsApp). Обидві категорії обрали 75% респондентів. Такий показник (3/4 від загальної кількості опитаних) переконливо доводить, що первинна фіксація мовних інновацій відбувається в просторі інтермедіальної комунікації. Саме тут завдяки оперативності й вірусності контенту народжуються й миттєво поширюються okazionalizmi, memi та neologizmi.

Показово, що традиційні офіційні новини (телебачення, радіо) та сучасні відеохостинги (TikTok, YouTube) отримали майже ідентичні показники – 66,7% та 67% відповідно. Це свідчить про те, що для сучасної молоді візуальний та аудіовізуальний контент у мережі Інтернет має таку ж вагу, як й офіційні державні канали мовлення. Варто зауважити, що лексика з

TikTok часто має специфічне, розважально-іронічне забарвлення, тоді як телевізійні новини є джерелом офіційної військової термінології. Студенти перебувають на перетині цих двох дискурсивних потоків, що формує поліфонічність їхнього лексикону.

Найменший відсоток (41,7%) отримав варіант «Особисте спілкування з друзями та родиною». Цей факт є надзвичайно важливим для нашого дослідження. Він вказує на те, що лексика війни 2022–2024 рр. є передусім медійним феноменом. Вона зароджується в публічному просторі (новини, блоги, офіційні зведення) і лише згодом імплементується в живе усне спілкування. Для методики викладання це означає необхідність активного залучення медіатекстів як дидактичного матеріалу.

Наступний етап експерименту мав на меті перевірити ступінь інтеграції конкретних лексичних одиниць у мовну свідомість студентів. Респондентам запропоновано перелік слів-символів та неологізмів для ідентифікації (діаграма 2).

Діаграма 2. Показники впізнаваності лексем

Аналіз отриманих даних демонструє надзвичайно високий рівень лексичної компетентності в окресленій темі. Абсолютний показник упізнаваності (100%) отримали лексеми «Азовсталь», «орки» та «Привид Києва». Такий результат свідчить про те, що ці одиниці перестали бути

просто назвами об'єктів чи явищ, а трансформувалися в концепти й прецедентні феномени національного масштабу. «Азовсталь» у свідомості студентів функціює як символ незламності й опору, «орки» – як дегуманізований образ ворога, що має глибоке етнокультурне коріння, а «Привид Києва» – як міфологізований образ захисника.

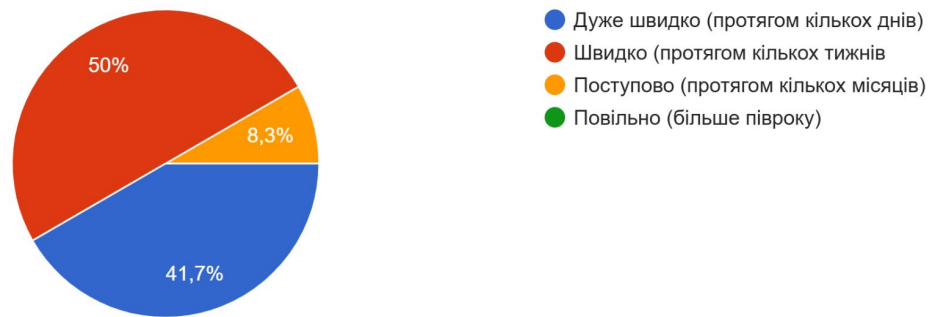
Високий рівень упізнаваності (92%) зафіксовано для слів «Байрактар», «бавовна» (у значенні вибуху), «ЗСУшник» та фразеологізму «руській воєнний корабель...». Лексема «бавовна» є яскравим прикладом мовної гри й евфемізації, що виконує психотерапевтичну функцію (зниження страху через сміх), і її висока частотність у відповідях студентів підтверджує, що іронія є важливим механізмом мовного опору.

Деяко нижчий, але все ж високий показник (83%) мають назви видів озброєння – «дрони-камікадзе» й «шахеда». Це вказує на мілітаризацію побутової свідомості: технічні терміни стають загальновживаними словами.

Найменший відсоток упізнаваності (50%) отримав неологізм «макронити». Це можна пояснити ситуативністю цього слова й поступовою втратою ним актуальності в 2024 рр. порівняно з початком вторгнення. Це підтверджує тезу про динамічність лексичної системи: okazіоналізми, пов'язані з конкретними політичними подіями, можуть швидко переходити до пасиву.

Окрім запропонованих варіантів, студенти самостійно додали низку лексем, що свідчить про активність їхньої мовної пам'яті. Серед названих: військова термінологія («Джавелін», «ППО», «приліт»), сленгові номінації («ППОшка», «ППОшник»), евфемізми й дисфемізми («трьохсотий», «двохсотий», «могилізація», «бусифікація»). Такий широкий спектр самостійно актуалізованих одиниць підтверджує, що студенти не просто пасивно сприймають інформацію, а й активно оперують різними пластами лексики.

Важливим аспектом дослідження стало визначення суб'єктивного сприйняття студентами швидкості адаптації нових слів. Аналіз діаграми розподілу відповідей демонструє феноменальну швидкість лексичних змін (діаграма 3).

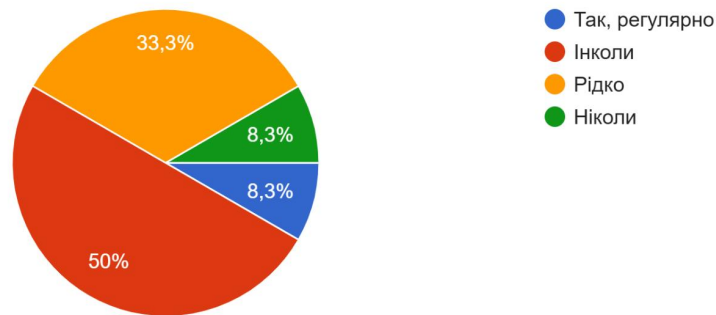
Діаграма 3. Швидкість адаптації лексем до повсякденного мовлення

Половина респондентів (50%) зазначили, що нові слова входять у вжиток «швидко (протягом кількох тижнів)». Ще 41,7% обрали варіант «дуже швидко (протягом кількох днів)». Сумарно це становить понад 91% опитаних, які фіксують блискавичну інтеграцію неологізмів. Жоден студент не обрав варіант «повільно».

Із погляду психолінгвістики такий результат свідчить про високу адаптивну здатність мовної системи й мовної свідомості носіїв в умовах екстремального стресу. Мова реагує миттєво, задовольняючи потребу в номінації нових, часто травматичних реалій. Для студентів така швидкість є нормою, що вказує на їхню включеність у безперервний інформаційний потік.

Щодо частоти особистого використання, то 33% вживають нову лексику регулярно, а 50% – час від часу (інколи). Відсутність варіанта «ніколи» підтверджує, що уникнути використання лексики війни, перебуваючи в українському соціокультурному контексті, неможливо. Вона стала невід'ємною частиною комунікативного коду нації.

Важливим індикатором глибини засвоєння інноваційної лексики є частота її використання в індивідуальному мовленні респондентів, адже перехід від пасивного розуміння до активного вживання свідчить про повну інтеграцію неологізму в мовну свідомість особистості (діаграма 4).

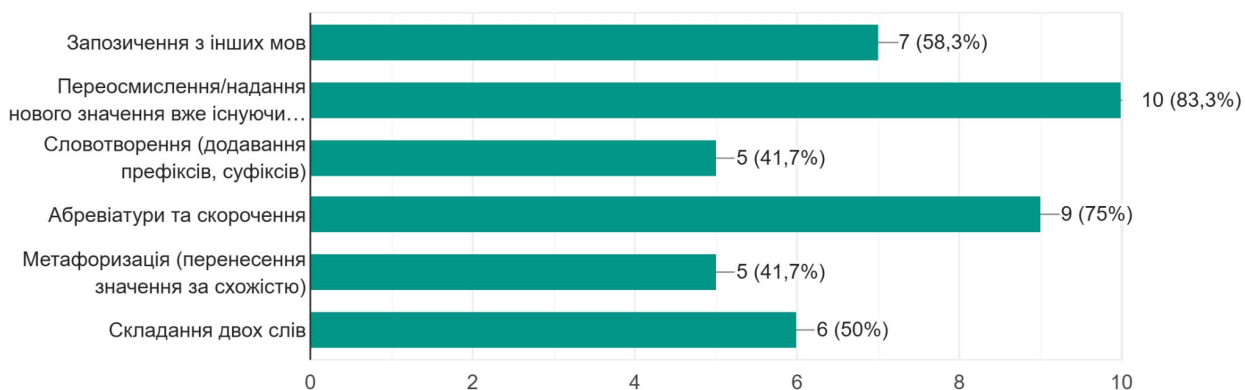

Діаграма 4. Інтеграція неологізму в мовну свідомість особистості

Аналіз отриманих даних засвідчує, що абсолютна більшість опитаних студентів (сумарно понад 90%) тією чи іншою мірою послуговується лексикою війни, проте інтенсивність цього вживання є варіативною і залежить від комунікативної ситуації. Домінуючим показником є варіант «інколи», який обрали 50% респондентів, що вказує на ситуативний характер використання неологізмів: студенти вдаються до них за потреби, ймовірно, під час обговорення новин чи специфічних подій, але не роблять їх основою свого побутового мовлення. Ще третина студентів (33,3%) зазначили, що вживають таку лексику «рідко», що може свідчити про певну мовну вибірковість майбутніх філологів, прагнення дотримуватися літературної норми або ж свідоме уникнення надмірної мілітаризації власного ідіолекту. Показово, що полярні варіанти – «так, регулярно» та «ніколи» – набрали однакову мінімальну кількість голосів (по 8,3%), що підтверджує відсутність крайнощів у мовній поведінці молоді: лексика війни не витіснила звичний словниковий запас, але й не була відділена мовною свідомістю. Такий розподіл демонструє, що нові лексичні одиниці, хоч і стали частиною

пасивного запасу й упізнаваними кодами, функціують переважно як стилістично марковані засоби експресії, а не як нейтральна база щоденної комунікації.

Рівень лінгвістичної компетентності студентів-філологів дозволяє їм не лише використовувати слова, а й аналізувати шляхи їх виникнення. Питання про способи словотворення виявило глибоке розуміння студентами внутрішніх процесів мови (діаграма 5).

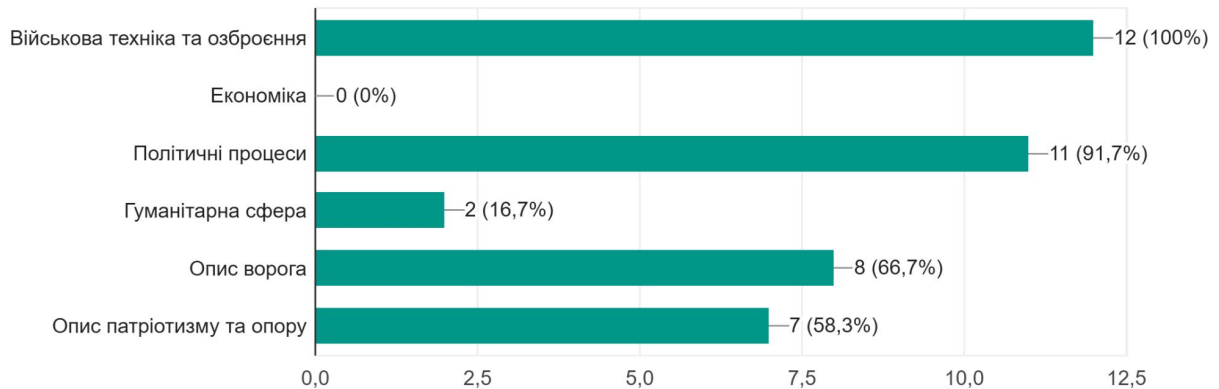
Діаграма 5. Способи словотворення

Найпоширенішими способами, на думку 83% респондентів, є переосмислення (надання нового значення наявним словам) та аббревіація. Це спостереження є надзвичайно влучним. Семантична деривація (наприклад, «тривога», «приліт», «град» у нових значеннях) дійсно є домінуючим механізмом, оскільки дозволяє використовувати наявний ресурс мови. Високий відсоток аббревіації (ЗСУ, ТРО, ВПО) пояснюється дією закону економії мовних зусиль, що є критично важливим у військовій комунікації та екстремальних умовах.

Студенти зазначили запозичення (58%), словотворення через афіксацію (50%), метафоризацію (50%) та словоскладання (50%). Розподіл відповідей демонструє, що студенти бачать поліваріантність шляхів збагачення

лексикону, розрізняючи як власне морфологічні (афіксація), так і лексико-семантичні (метафора) способи.

Аналіз відповідей щодо сфер виникнення нової лексики дозволив виявити пріоритетні тематичні групи в мовній картині світу респондентів (діаграма 6).

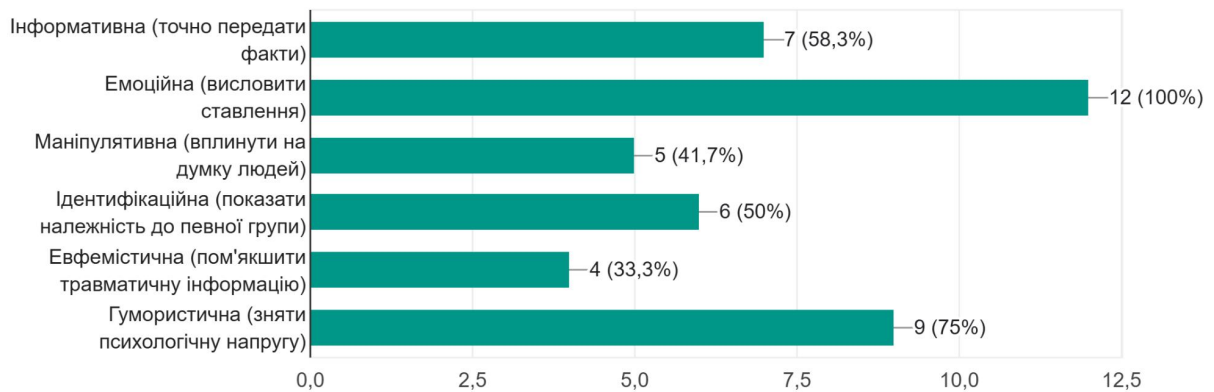
Діаграма 6. Тематичні групи в лексичній системі студентів

Беззаперечним лідером (100%) стала сфера «військова техніка та озброєння». Це закономірно, адже війна – це насамперед зіткнення технологій, і назви зброї («Хаймарс», «Леопард», «Петріот») стали символами захисту життя.

Високі показники отримали сфери «політичні процеси» (83%), «опис ворога» (75%) та «опис патріотизму й опору» (75%). Це свідчить про високу політизованість та ідеологічну забарвленість лексичного простору. Студенти чітко ідентифікують лексику, що маркує опозицію «свій – чужий» (опис патріотизму vs опис ворога).

Найменший відсоток (33%) отримала «гуманітарна сфера». Такий результат може свідчити про те, що гуманітарні процеси (волонтерство, допомога ВПО) сприймаються як більш буденні, або ж лексика цієї сфери менше піддається неологізації порівняно з мілітарною.

Завершальний блок питань із вибором стосувався з'ясування функцій використання нової лексики. Це питання є принциповим для обґрунтування нашої методичної системи (діаграма 7).

Діаграма 7. Функції використання нової лексики періоду війни

Результати опитування засвідчили, що студенти-філологи чітко усвідомлюють поліфункційність воєнної лексики.

Студенти вважають, що нова лексика виконує насамперед емоційну (100%) та гумористичну (75%) функції, і лише потім – інформативну (58,3%). Це парадоксальний і науково цінний висновок: мова війни для молоді – це інструмент переживання емоцій і психологічного розвантаження, а не просто передачі фактів. Це корелює з високою частотністю вживання лексем на кшталт «бавовна», «чмоня», «аналоговнєт». Студенти інтуїтивно відчують, що сміхова культура і іронія є потужним захисним механізмом психіки (копінг-стратегією) в умовах перманентного стресу. Мова стає інструментом резильєнтності (стійкості). Водночас студенти демонструють медіаграмотність, фіксуючи маніпулятивний (41,7%) та евфемістичний (33,3%) потенціал нових слів. Вони усвідомлюють, що мова може використовуватися для приховування правди (евфемізми типу «від'ємне спливання») або пропагандистського впливу.

Особливу евристичну цінність у структурі констатувального експерименту становлять відповіді на запитання відкритого типу. На відміну

від тестових завдань, де респондент обмежений вибором готових варіантів, відкрита форма дозволяє виявити глибинні когнітивні установки, рівень філологічної спостережливості й індивідуальні особливості сприйняття мовних інновацій.

На запитання *«Які ще нові слова, пов'язані з подіями в Україні, вам відомі, але не згадані у списку вище?»* студенти продемонстрували високу активність мовної пам'яті й здатність фіксувати не лише загальновживані, а й вузькоспеціальні та сленгові одиниці.

Якісний аналіз наведених прикладів дозволяє класифікувати їх за способами творення та семантикою:

1. Дієслівні новотвори (відіменна деривація): *«джавелінити»*, *«лендлізити»*, *«наволонтерити»*. Ці приклади свідчать про високу продуктивність морфологічного способу творення, коли назва об'єкта (зброї, явища) динамізується, перетворюючись на дію.

2. Соціально-політична сатира й okazіоналізми: *«валяти Шольца»* (фразеологізм на позначення нерішучості), *«тракторні війська»* (мем-номінація), *«Чорнобаївка»* (символ поразки ворога).

3. Евфемізація та дисфемізація: студенти фіксують як евфемізми (*«приліт»*, *«200/300»*), так і дисфемізми та пейоративи на позначення ворога (*«путлер»*, *«ироди»*, *«рашизм»*).

4. Сленг і мовна гра: особливу увагу привертають лексеми, що виникли внаслідок мовної гри: *«могилізація»* (контамінація слів «могила» та «мобілізація»), *«бусифікація»* (примусова мобілізація за допомогою мікроавтобусів – «бусів»), *«ТЦКуни»*, *«ЛГБТЦК»*.

Наявність таких одиниць у відповідях свідчить про те, що студентська молодь гостро реагує на соціальні процеси й використовує мову як інструмент іронії та соціальної критики. Активний лексикон студентів не обмежується офіційним медіадискурсом, а охоплює широкий спектр

розмовної та сленгової лексики, що підтверджує функціонування мови як живого механізму реагування.

Питання *«Для трьох слів зазначених вами, напишіть їхнє значення у контексті подій 2022-2024 рр.»* виявило здатність студентів не просто тлумачити слова, а й надавати їм культурологічний і конотативний коментар.

Визначаючи слово *«ЗСУшник»*, один із респондентів зробив важливе лінгвістичне зауваження: *«З огляду на формант -шник, лексема містить негативну (зневажливу) конотацію»*. Це свідчить про високий рівень фахової рефлексії: студент аналізує словотвірну модель і її стилістичний потенціал, навіть якщо у загальному вжитку це слово часто набуває нейтрального або позитивного значення (як *«свій»*). Визначення слів *«Азовсталь»* (*«символ незламності»*, *«місце героїчної оборони»*) та *«Привид Києва»* (*«легендарний льотчик-ас»*) виходять за межі лексичного значення й набувають характеру концептуального опису. Студенти описують не об'єкт, а міф або символ.

Відповіді на запитання *«Які медійні особи (блогери, журналісти, політики) найбільше впливають на поширення нової лексики? Назвіть 2-3 приклади.»* дозволили окреслити коло авторитетних мовних донорів для студентства.

Отриманий перелік можна структурувати за групами впливу:

1. Волонтери та громадські діячі (Telegram-інфлюенсери): Сергій Притула, Сергій Стерненко, Ігор Лаченков (Лачен). Ця група є основним джерелом емоційно забарвленої лексики, мемів і зборів (донатної лексики).
2. Представники влади та політики: Віталій Кім, Олексій Арестович (як генератор мемів початку війни), Михайло Подоляк.
3. Військові та журналісти: Юрій Бутусов, Дмитро Комаров, Євген Карась.

Показово, що студенти називають конкретні прізвища, що підтверджує персоніфікований характер сучасного медіапростору: нові слова асоціюються

з конкретними спікерами (наприклад, «Доброго вечора, ми з України» В. Кім/Д. Марченко, заспокійлива риторика – О. Арестович тощо).

Відповіді на питання **«Чи вважаєте ви, що нову лексику... потрібно включати в освітні матеріали?»** демонструють зрілість педагогічного мислення респондентів.

Думки розділилися на дві концептуальні групи:

1. Позиція «Історична необхідність» (Більшість):
 - *«Це наша історія, наше майбутнє повинно знати своїх героїв»;*
 - *«Вона відображає сучасну мовну реальність, ігнорування створило б штучний розрив»;*
 - *«Вже стала частиною повсякденного спілкування».*
2. Позиція «Психологічна обережність» (Важливе застереження):
 - *«Не варто одразу включати... може викликати негативні асоціації, особливо у тих, хто пережив травматичні події»;*
 - *«Освітні матеріали мають створювати нейтральне та комфортне середовище»;*
 - *«Для молодших класів – лише нейтральні терміни».*

Ця дискусія у відповідях студентів є надзвичайно цінною для нашого дослідження. Вона підтверджує, що матеріал слід добирати виважено, враховуючи вікові особливості й психологічний стан учнів, уникаючи ретравматизації, але не ігноруючи реальність.

Узагальнюючи результати констатувального експерименту, можемо стверджувати, що емпірична верифікація специфіки засвоєння інноваційної лексики періоду 2022–2024 рр. засвідчила глибокі трансформаційні процеси в мовній свідомості студентської молоді. Дослідження підтвердило, що сучасний когнітивно-дискурсивний простір майбутніх філологів є мультимодальним і цифроцентричним: абсолютне домінування соціальних мереж та месенджерів (75%) як каналів рецепції неологізмів детермінує специфіку їхнього засвоєння – миттєву швидкість інтеграції, візуалізацію

образів та високу медійну активність. Студенти демонструють сформовану когнітивну готовність до сприйняття нових концептів, про що свідчать максимальні показники впізнаваності ключових маркерів війни (100% для лексем-символів «Азовсталь», «орки») та здатність до самостійного продукування широкого спектра сленгових і вузькоспеціальних номінацій.

Ключовим науковим здобутком проведеного анкетування стало виявлення кардинального зміщення функційної парадигми мови в умовах війни. Аксиологічний аналіз показав, що для студентства інформативна функція лексики (58,3%) поступається місцем емоційно-експресивній (100%) та гумористично-психотерапевтичній (75%). Це дозволяє інтерпретувати інноваційну лексику не лише як засіб номінації нових реалій, а передусім як потужний психолінгвістичний механізм резильєнтності (стійкості), інструмент сублімації колективної травми та засіб національної самоідентифікації.

Із лінгводидактичної позиції експеримент засвідчив високу фахову зрілість респондентів і наявність чіткого соціального запиту на модернізацію змісту освіти. Абсолютна більшість студентів (83%) аргументовано підтримує введення інноваційної лексики до навчальних програм, вбачаючи в цьому акт збереження історичної пам'яті та необхідну умову актуальності навчання. Водночас зафіксовані у відповідях застереження щодо етичності й психологічної безпеки вказують на необхідність виваженого відбору дидактичного матеріалу. Отже, результати констатувального зрізу слугують об'єктивним підґрунтям для впровадження розробленої системи вправ у межах дисципліни «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія», підтверджуючи її доцільність, своєчасність та відповідність когнітивно-комунікативним потребам сучасної аудиторії.

2. 3. Система вправ на заняттях із дисципліни «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія» під час засвоєння лексики періоду 2022-2024 рр.

Методична система засвоєння лексики періоду 2022-2024 рр. вимагає комплексного підходу, що поєднує традиційні лінгводидактичні принципи з інноваційними методиками, орієнтованими на формування не лише мовної, а й лінгвокультурологічної компетентності студентів. Під час розроблення такої системи ми спиралися на фундаментальні дослідження провідних науковців у галузі методики викладання української мови.

Концептуальною основою нашої методичної системи стали положення М. Пентилюк щодо когнітивно-розвивальних вправ. Дослідниця обґрунтовує доцільність створення вправ на матеріалі текстів із фоновим національним компонентом, що дозволяє «поряд із удосконаленням знань, умінь і навичок учнів забезпечити одночасно формування української мовної картини світу, соціокультурної компетенції» [24, с. 76]. Науковиця виокремлює чотири основні типи когнітивно-розвивальних вправ:

- аналітичні (спрямовані на аналіз тексту);
- комунікативні (орієнтовані на розвиток комунікативної діяльності);
- асоціативні (виявляють емоційно-почуттєве ставлення до тексту);
- дослідницькі (пов'язані зі створенням і розв'язанням проблемних ситуацій) [Там само, с. 76-77].

Ця типологія стала методологічним орієнтиром для побудови нашої системи вправ, адаптованої до специфіки засвоєння актуальної лексики на заняттях з етнолінгвістики та лінгвокультурології.

Добір лексичних одиниць здійснюється з урахуванням їхньої затребуваності в сучасному комунікативному просторі й здатності відображати ключові трансформації української лінгвокультури. До навчального матеріалу включаються слова й словосполучення, що активно функціонують у медійному, офіційно-діловому, публіцистичному та

розмовному стилях, зокрема: «дрони-камікадзе», «енергетична безпека», «світлотьма», «пункт незламності», «шахеди», «застосунок ППО», «мобілізація», «деомобілізація», «тероборона», «ЗСУ», «деокупація» тощо.

Наведемо приклади системи розроблених вправ, поділених за блоками.

Блок 1. Аналітичні вправи, що спрямовані на аналіз мовних явищ, усвідомлення семантичних зрушень та розуміння механізмів творення нових смислів.

Вправа 1. «Лексичний археолог».

1. Уведіть у пошукову систему корпусу лексеми: «волонтер», «тривога», «укриття», «блекаут».

2. Порівняйте контексти вживання цих слів у 2013, 2019 та 2022–2024 рр.

3. Зробіть висновок про семантичну деривацію. Наприклад, як слово «тривога» змінило наповнення від абстрактного стану до конкретного сигналу.

4. Візуалізуйте частотність уживання.

Вправа 2. «Лабораторія медіаграмотності: Евфемізми vs Реальні назви».

1. Проаналізуйте телеграм-канали. Знайдіть новотвори та евфемізми (напр., «бавовна», «задимлення», «демілітаризація»).

2. Розподіліть їх на дві групи: український інфопростір (іронічні) та ворожа пропаганда (маніпуляція).

3. Визначте межу між захисним гумором та викривленням реальності.

Вправа 3. Лінгвістичний коментар.

Напишіть лінгвокультурологічний коментар до слова (на вибір: «незламність», «тероборона», «пункт незламності», «деокупація»).

Структура:

1) значення;

- 2) етимологія;
- 3) стилі;
- 4) культурні конотації;
- 5) роль в ідентичності.

Вправа 4. Інтерпретація мовних знаків культури.

Поясніть культурно-символічне значення номінацій: «кіборги», «Азовсталь», «зерновий коридор», «Бандерогусь», «Мрія».

Чому вони стали символами та як функціують у культурному просторі?

Вправа 5. «Штучний інтелект vs Національна свідомість».

1. Згенеруйте через ChatGPT визначення: «воля», «перемога», «гідність».

2. Порівняйте зі словниковими та публіцистичними визначеннями (О. Забужко, В. Портников).

3. Проаналізуйте, чого не вистачає ШІ для розуміння українського контексту (історичної пам'яті, емоцій).

Вправа 6. «Лінгвістична археологія: Палімпсест».

1. Знайдіть приклади слів, що повернулися з минулого: «січ», «козак», «характерник», «гауляйтер».

2. Поясніть механізм історичної аналогії (напр., чому ворогів називають термінами часів Другої світової).

Аналітичні вправи є фундаментом когнітивного засвоєння матеріалу. Вони необхідні для розвитку критичного мислення студентів, дозволяючи їм не просто запам'ятовувати нові слова, а й розуміти глибинні причини мовних змін. Ці завдання формують навичку розрізняти прямі й переносні значення слів, ідентифікувати маніпулятивні стратегії в медіа (евфемізми) й усвідомлювати тяглість української мовної традиції через історичні аналогії.

Блок 2. Асоціативні вправи, що спрямовані на виявлення емоційно-почуттєвого ставлення, розвиток уяви й візуалізацію лінгвокультурних концептів.

Вправа 1. «Декодування символів» (Інтерактивна візуалізація).

1. Розгляньте символи: «Фортеця Бахмут», «Азовсталь», «Мрія», «Привид Києва».

2. Створіть на онлайн-дошці «Карту культурних смислів» для одного з символів.

3. Додайте асоціації, емоції, історичні паралелі, візуальні образи.

4. Поясніть, чому символ несе більше навантаження, ніж назва.

Вправа 2. «Мем-культура».

1. Проаналізуйте меми 2022–2024 рр. (тракторні війська, кавун, блекаут).

2. Визначте лінгвокультуреми в їхній основі.

3. Творче завдання: створіть авторські меми або відео «Словник незламності».

Вправа 3. Розробка асоціативного куща.

Візуалізуйте асоціації до слів «Байрактар», «Джавелін», «HIMARS» у вигляді хмари слів. Порівняйте з асоціаціями інших слів. Визначте спільні компоненти й переносні значення.

Вправа 4. Створення креолізованих текстів.

Створіть інфографіку або плакат «Слова, що об'єднали націю» / «Мова стійкості». Візуалізуйте значення ключових лексем і додайте культурологічний коментар.

Вправа 5. Проєкт «Географія опору: Інтерактивна лінгвомапа».

1. Нанесіть на карту точки-символи (Буча, Чорнобаївка, Зміїний).

2. Додайте «лексичний паспорт»: фразеологізми, меми, емоційні асоціації.

3. Презентуйте явище деонімізації (перехід власної назви в загальну).

Асоціативні вправи активізують образне мислення й емоційну пам'ять, що є надзвичайно важливим для етнолінгвістики. Мова війни й опору насичена символами, які неможливо осягнути лише логічно. Цей блок дозволяє студентам реконструювати «українську мовну картину світу», встановити зв'язок між словом і візуальним образом (меми, карти), а також пропрацювати психологічне сприйняття травматичних або героїчних подій через творчість.

Блок 3. Комунікативні вправи, що орієнтовані на розвиток навичок використання нової лексики в реальних ситуаціях спілкування й продукування власних текстів.

Вправа 1. Моделювання комунікативних ситуацій.

Розіграйте діалоги/полілоги:

1. Інтерв'ю журналіста з волонтером.
2. Обговорення новин про деокупацію.
3. Виступ на конференції з енергетичної безпеки.
4. Розмова в Пункті незламності.

Вправа 2. Публічний виступ.

Підготуйте 5-хвилинний виступ (теми: «Мова як інструмент консолідації», «Неологізми як відображення трансформацій», «Мова в інформаційній війні»). Використайте не менше 15 лексем періоду 2022–2024 рр.

Вправа 2. Рефлексивне есе.

Напишіть есе «Як мова формує мою національну ідентичність» або «Слова, що змінили мене». Опишіть власний досвід, емоції та зміни світогляду, використовуючи актуальну лексику.

Вправа 3. Участь у науковій дискусії.

Круглий стіл «Мовна політика в період трансформацій».

Дискусійні питання: пуризм vs запозичення; етика емоційної лексики; баланс норми та динаміки.

Комунікативні вправи забезпечують практичну реалізацію здобутих знань. Їхня мета – ввести нову, часто специфічну лексику (військову, волонтерську, емоційно забарвлену) в активний словниковий запас. Такі вправи покликані навчити студентів доречності використання неологізмів у різних стилях (від побутового діалогу до наукової доповіді), розвивають риторичні вміння й навички аргументовано відстоювати власну позицію з мовних питань.

Блок 4. Дослідницькі вправи, що пов'язані з розв'язанням проблемних ситуацій, проведенням самостійних розвідок та проектною діяльністю.

Вправа 1. Етимологічне дослідження.

Дослідіть етимологію слів «дрон», «шахед», «мобілізація». Визначте мову-джерело, шляхи запозичення, адаптацію до української системи (фонетика, граматики) й продуктивні словотвірні моделі.

Вправа 2. Створення тематичного глосарію.

Створіть колективний глосарій (Google-таблиця/Wiki).

Структура статті: слово, тлумачення, хештеги-асоціації, контекст появи, мультимедіа. Прогнозування статусу слова (історизм чи активний вжиток).

Вправа 3. Корпусне дослідження.

Використовуючи Корпус української мови, дослідіть динаміку вживання лексеми (2022–2024 рр.). Побудуйте графік, проаналізуйте контексти й сформулюйте закономірності актуалізації.

Вправа 4. Порівняльне дослідження.

Порівняйте неологізацію 2022–2024 рр. з оновленням лексики в періоди інших криз (Друга світова війна, COVID-19). Виявіть універсальні й специфічні риси.

Вправа 5. Соціолінгвістичне опитування.

Проведіть опитування різних вікових груп щодо знання неологізмів. Проаналізуйте соціальну диференціацію лексики (вплив віку, освіти, професії).

Вправа 6. Створення лінгвокультурологічного проєкту.

Реалізуйте проєкт (теми: «Лексика і ментальність», «Трансформація концептосфери», «Мовна особистість», «Лексикографічний портрет»).

Висвітліть: актуальність, методологія, аналіз, висновки.

Дослідницькі вправи є вершиною методичної системи, оскільки вони трансформують студента зі споживача інформації в її дослідника. Вони формують фахову філологічну компетентність: уміння працювати з лексикографічними джерелами й корпусами, проводити соціолінгвістичні зрізи, бачити мовні явища в історичному й компаративному контекстах. Така робота сприяє глибшому розумінню законів розвитку мови під час суспільних потрясінь.

Розроблена теоретико-методична система засвоєння лексики періоду 2022-2024 рр. на заняттях із дисципліни «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія» ґрунтується на інтеграції традиційних та інноваційних лінгводидактичних підходів, зокрема когнітивно-комунікативного, що враховує специфіку сучасного етапу розвитку української мови загалом й українського суспільства зокрема.

Система вправ структурована відповідно до етапів формування лексичної компетентності й охоплює чотири блоки вправ: аналітичні, комунікативні, асоціативні й дослідницькі. Така структура забезпечує комплексний підхід до вивчення лексики, охоплюючи когнітивний, комунікативний, емоційно-ціннісний і дослідницький аспекти.

Запропонована методична система є гнучкою й дозволяє адаптувати її до конкретних умов освітнього процесу, рівня підготовки студентів, матеріально-технічного забезпечення закладу вищої освіти. Водночас вона

зберігає цілісність і логіку побудови, що забезпечує системність і послідовність у формуванні фахових компетентностей.

Висновки до розділу 2

У ході проведення дослідження здійснено аналіз робочої програми вибіркового компонента «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія» для здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Виявлено, що програма має ґрунтовну теоретичну базу, проте в ній недостатньо відображено специфіку вивчення інноваційної лексики періоду 2022–2024 рр.. Обґрунтовано необхідність доповнення змісту дисципліни модулем, що вивчає новітні концепти, оскільки це відповідає принципам студентоцентрованого навчання й актуалізує зміст освіти.

Емпіричне дослідження (анкетування) підтвердило, що основним джерелом нової лексики для 75% студентів є соціальні мережі, що зумовлює візуалізацію та емоційність сприйняття слів. Зафіксовано високий рівень упізнаваності ключових символів війни (100% для лексем Азовсталь, орки). Експеримент виявив зміну функційного навантаження мови: для студентів емоційна (100%) й гумористична (75%) функції переважають над інформативною, що свідчить про використання мови як інструменту психологічного захисту. Більшість респондентів (83%) підтримують введення цього матеріалу в освітній процес.

Розроблено й обґрунтовано систему вправ, що базується на класифікації, запропонованій М. Пентилюк, яка складається з чотирьох блоків:

- аналітичні вправи (аналіз семантики, етимології, евфемізмів) спрямовані на розвиток критичного мислення;
- асоціативні вправи (візуалізація символів, робота з мемами, картами смислів), що активізують емоційну пам'ять й образне мислення;
- комунікативні вправи (діалоги, есе, публічні виступи) вводять нову лексику в активний обіг і розвивають риторичні навички;
- дослідницькі вправи (корпусний аналіз, створення глосаріїв, проєкти) трансформують студента в дослідника мовних процесів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування й практичну розробку методичної системи засвоєння інноваційної лексики періоду 2022–2024 рр. на заняттях із дисципліни «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія».

1. З'ясовано, що лексична система української мови періоду 2022–2024 рр. зазнала інтенсивних трансформацій, зумовлених екстралінгвальними чинниками війни. Доведено інтенсивне збагачення словникового складу сучасної української літературної мови новими лексичними одиницями, що на перший план висуває проблему систематизації та типологізації їх. На основі аналізу наукових підходів (К. Ладоня, О. Стишов, О. Тараненко) систематизовано класифікацію інноваційної лексики, яка охоплює: власне українські новотвори (незламність), семантичні неологізми (тривога, укриття), okazіоналізми (бавовна), аббревіатури (ЗСУ, ВПО) та запозичення. Визначено, що одним із найпродуктивніших джерел появи нових значень є семантична деривація, яка відображає когнітивні процеси переосмислення дійсності через метафоризацію та метонімізацію. Глибокий аналіз різноманітних класифікацій дозволив репрезентувати власну робочу систему, яка охоплює: власне українські новотвори; семантичні неологізми; okazіоналізми; аббревіатури й акроніми; афіксальне словотворення; словоскладання; запозичення з інших мов; семантична деривація.

2. Схарактеризовано сутність когнітивно-комунікативного підходу як методологічної основи, що інтегрує пізнавальні механізми (сприйняття концептів, мовна картина світу) та комунікативні стратегії. Доведено, що цей підхід є найефективнішим для формування мовної картини світу студентів, оскільки дозволяє розглядати лексичні одиниці війни не ізольовано, а як етносимволи й концепти (наприклад, Бахмут як символ стійкості, Азовсталь як символ незламності). Таке бачення сприяє глибшому розумінню

взаємозв'язку між мовою, мисленням та національною культурою. Дослідження уможливило визначити такі чільні аспекти: усебічна характеристика когнітивних механізмів – базису для формування нових лексичних одиниць; глибокий аналіз способів і шляхів концептуалізації інноваційної реальності; з'ясування можливостей неологізмів як засобів передавання нового досвіду; вивчення взаємодії мисленнєвих процесів і тлумачень нових явищ. Магістральною для розуміння процесів засвоєння інноваційної лексики в курсі етнолінгвістики та лінгвокультурології визначено концепція мовної картини світу. У межах мовної картини світу з'ясовано поняття слово-символ і концепт.

3. Проаналізовано психологічні особливості студентів-філологів юнацького віку, для яких характерне формування професійної ідентичності й розвиток теоретичного мислення. Визначено, що вивчення лексики воєнного часу відбувається на тлі особистого травматичного досвіду й трансформації національної свідомості. Це вимагає від майбутніх філологів не лише мовної, а й психологічної готовності до аналізу емоційно навантаженої лексики, розвитку критичного мислення для протидії маніпуляціям і здатності до етнокультурної рефлексії як механізму усвідомлення себе носієм і захисником українського культурного коду. Ми з'ясували, що специфікою професійного становлення майбутнього вчителя української мови в час війни є необхідність осмислення усіх тих мовних процесів у контексті національної ідентичності, культурного опору й мовної політики, що формують його мовну картину світу. Закцентовано на розвитку свідомості, зокрема й мовної, мислення, мовлення, пам'ять, уяву та увагу. Наголошено на особливості формування критичного мислення, що проявляється в здатності перевіряти джерела інформації, розмежовувати надійні й сумнівні матеріали, виявляти елементи мовної маніпуляції. Наголошено на феномен історичної пам'яті, що є чільним чинником соціалізації людини й уможливорює формування свідомісних конструктів для кількох поколінь.

4. Ми переконалися, що впровадження вибірових компонентів дає студентам можливість розширити профіль спеціальності, що вони отримують, додатковою кваліфікацією, вивчаючи окремі курси, що формують додаткові компетентні й створюють механізм міждисциплінарної інтеграції. Окрім того, ЗВО підвищують власну конкурентоспроможність, репрезентуючи себе абітурієнтам.

Здійснено аналіз робочої програми вибірового компонента «Етнолінгвістика та лінгвокультурологія». Обґрунтовано необхідність інтеграції окремого змістового модуля або системи вправ, присвячених новітнім концептам (опір, волонтерство), що дозволить актуалізувати зміст навчання та сформувати додаткові професійні компетентності. З'ясовано додаткові компетентності, що формуються в ході засвоєння вибірового компонента: здатність виявляти основні тенденції розвитку сучасної етнолінгвістики як маргінальної галузі мовознавства (методологічна компетентність); здатність досліджувати фрагменти національно-мовної картини світу в аспекті специфіки етнічної свідомості, етнопсихологічних і фонових знань, магічної, міфологічної і сміхової культури українців (спеціально-предметна); здатність здійснювати етнолінгвістичний аналіз текстів української етнокультури (процедурно-операційна).

5. Проведено констатувальний експеримент і проаналізовано його результати, які виявили рівень обізнаності студентів з новою лексикою. Емпіричне дослідження здійснювалося на базі Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. Респонденти – здобувачі вищої освіти філологічного факультету (2–4 курси). Вибір цієї цільової аудиторії є не випадковим, оскільки саме студенти-філологи, володіючи базовою лінгвістичною підготовкою, здатні не лише фіксувати нові лексичні одиниці, а й рефлексувати щодо їхнього походження, структури та функційного навантаження. Інструментарієм дослідження слугувало анкетування, зреалізоване за допомогою цифрової платформи Google Forms.

Емпіричні дані засвідчили, що основним джерелом неологізмів для 75% студентів є соціальні мережі, що зумовлює візуалізацію та емоційність сприйняття слів. Зафіксовано високий рівень упізнаваності ключових символів (100% для лексем Азовсталь, орки). Виявлено специфіку функціонування лексики в мовленні студентів: емоційна (100%) та гумористично-психотерапевтична (75%) функції переважають над інформативною, що свідчить про використання мови як інструменту психологічного захисту та резильєнтності.

6. Розроблено й обґрунтовано авторську систему вправ, побудовану на основі класифікації М. Пентилюк. Система охоплює чотири блоки завдань:

- аналітичні (аналіз семантики, етимології, маніпулятивних стратегій) – для розвитку критичного мислення;
- асоціативні (візуалізація символів, робота з мемами) – для активізації емоційної пам'яті;
- комунікативні (діалоги, публічні виступи, есе) – для введення лексики в активний обіг;
- дослідницькі (корпусний аналіз, глосарії) – для формування фахової компетентності.

Такий комплексний підхід забезпечує ефективне засвоєння лексики 2022–2024 рр. в етнолінгвістичному аспекті .

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко Т. В., Боднар М. О. Формування національної свідомості молоді: психологічні особливості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Психологія. 2025. Т. 36 (75). № 2. С. 1–5.
2. Бевз Т. Загальні закономірності семантичної деривації. *Наукові записки*. 2001. № 3. С. 3–5.
3. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. 398 с.
4. Візнюк, І. М., Долинний, С. С., Киливник, В. В., Плахотнюк, Г. М. Інтерактивні методи як засіб формування етнокультурної рефлексії майбутніх філологів. *Педагогічна Академія: наукові записки*. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17312346>
5. Гажева І.Д. Концепт і символ у сучасній філологічній науці. *Львівський філологічний часопис*. 2021. № 9. С. 56–62.
6. Голуб Н. Підходи до навчання української мови в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 3. С. 2–10.
7. Горохова, Т. О., Бойко, М. І. Динаміка лексичного складу української мови у воєнний період 2022–2023 років. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*: зб. пр. молодих вчених. 2023. № 67. С. 213–218.
8. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
9. Загальна психологія: підр. / за заг. ред. С. Д. Максименка. Т. 1. Київ: Вид-во Людмила, 2025. 568 с.
10. Задорожний В. Морфологологія як семантичний чинник. *Українська мова і література в школах України*. 2015. № 11. С. 8–13.
11. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

12. Калмикова, Л. О., Калмиков, Г. В., Лапшина, І. М., Харченко, Н. В. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Київ: Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, 2008. 217 с.
13. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підр. Київ: Академія, 2009. 336 с.
14. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія. К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
15. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. К.: Наукова думка, 1998. 162 с.
16. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. 112 с.
17. Ладоня К. Ю. Неологізми в українській мові: сутність, визначення, принципи класифікації та функціонування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*: зб. наук. пр. Серія: Філологія. Одеса. 2018. Вип. 36. Т. 1. С. 38–40.
18. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд): монографія. за ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг: Вид.-во Р. А. Козлов, 2016. 206 с.
19. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
20. Мельничайко В. Я., Пентиліук М. І., Рожило Л. П. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. К.: Рад. школа, 1982. 216 с.
21. Новікова, Є. Б. Інноваційні префіксальні ад'єктиви сучасної української мови. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. 2014. № 24. С. 135–145.

22. Омельчук С. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу: теорія і практика: монографія. К. Генеза, 2014. 368 с.
23. Педагогіка вищої школи: підр. / В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, І. С. Волощук [та ін.]; за ред. В. Г. Кременя; АПН України, Інститут вищої освіти. К.: Педагогічна думка, 2009. 256 с.
24. Пентилюк М. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: зб. статей. К.: Ленвіт, 2011. 256 с.
25. Пентилюк М. Горошкіна О., Нікітіна А. Концепція когнітивної методики навчання української мови. *Дивослово*. 2004. № 8. С. 5–9.
26. Попович А. С. Навчання стилістики української мови в умовах нової освітньої парадигми. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2017. V. 59. Issue: 134. С. 38–48.
27. Поясок, Т. Б., Беспарточна, О. І., Квасник, О. В., Шаполова, В. В. Загальна психологія.
URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/items/7de4a4d7-aa1d-4baf-8e03-f51865d8688d>.
28. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова/ За ред. Н. А. Побірченко. К.: Науковий світ, 2007. 274 с.
29. Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі: монографія / За заг. ред. В. П. Андрущенка, В. І. Лугового. К.: «Педагогічна думка», 2011. 260 с.
30. Рускуліс Л. Роль системно-інтеграційного підходу в процесі формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2020. Вип. 1 (21). Ч. 1. Умань: Візаві. С. 119–124.
31. Рускуліс, Л. Когнітивно-комунікативний підхід у методичній системі формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. *Науковий вісник Миколаївського*

національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. праць /за ред. проф. Т. Степанової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського. 2019. № 4 (67). С. 182-187.

32. Рускуліс Л. Методика навчання фахових дисциплін у схемах, таблицях та коментарях: навч.-метод. посіб. Миколаїв: СПД Румянцева, 2022, 202 с.
33. Савчин М. В. Вікова психологія. Київ: Академвидав, 2005. 360 с.
34. Самойлова І. А. Процеси семантичної деривації в лексиці сучасної української літературної мови (на матеріалі неологізмів 70-90-х років ХХ ст.) [Текст]: Дис... канд. філол. наук: 10.02.01; НАН України, Ін-т укр. мови. К., 1999. 165 с.
35. Семеног О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: Монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. 404 с.
36. Сіранчук Н. М. Учення Л. С. Виготського про мислення та мовлення і методична стратегія розвитку мовленнєвих творчих здібностей молодших школярів. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]*. Педагогічні науки. 2014. Вип. 66. С. 184–187.
37. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 10. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk>.
38. Соссюр Фердінан де. Курс загальної лінгвістики. К.: Основи, 1998. 324 с.
39. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ: Пугач, 2005. 388 с.
40. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ – ХХІ ст.). К.: Видавн. дім Д. Бураго, 2015. 248 с.
41. Тараненко О. О. Лексикологія. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова),

- М. П. Зяблюк та ін. К.: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 304
42. Тараненко О. О. Неологізм. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um54.htm> (дата звернення: 17.04.2025).
 43. Тур Р. І. Педагогічна рефлексія – основа формування творчого саморозвитку особистості. *Управління школою*. 2004. №13. С. 17–23.
 44. Тягло О. В. Критичне мислення як освітня інновація. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1997. Вип. 2. С. 229 – 232.
 45. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
 46. Фурдуй С. Б. Компетентнісний підхід у вищій школі в Україні: розробка та впровадження ідей при підготовці фахівців соціономічної сфери. *Молодий вчений*. 2017. № 3(43). С. 485–489.
 47. Яремчук О. В. Історична психологія: націєтворчий потенціал. Київ: ІСПП НАПН України, 2020. 212 с.
 48. Bloomfield L. An introduction to the study of language. URL: https://www.academia.edu/43203846/An_Introduction_To_The_Study_Of_Language_Leonard_Bloomfield.
 49. Erikson E. Identity: Youth and Crisis. New York: Norton. URL: https://www.academia.edu/37327712/Erik_H_Erikson_Identity_Youth_and_Crisis_1_1968_W_W_Norton_and_Company_1_.
 50. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. URL: https://ia801301.us.archive.org/9/items/Thought_and_Knowledge_An_Introduction_to_Critical_Thinking_by_Diane_F._Halpern/Thought_and_Knowledge_An_Introduction_to_Critical_Thinking_by_Diane_F._Halpern.pdf.
 51. Hassler G. Humboldt's concept of a linguistic worldview and its position in the history of linguistic relativism. *Studies in Philosophy of Literature*,

Aesthetics, and New Media Theories: Aesthetics and Politics in Wilhelm von Humboldt. Odradek. 2020. № 6(1). Pp. 21–64.

52. Humboldt W. On Language, On the Diversity of Human Language Construction and Its Influence on the Mental Development of the Human Species. Edited by Michael Losonsky. Cambridge : England, CUP Publication, 1999. 296 p.
53. Piaget J. The Psychology of Intelligence. London: Routledge. URL: <https://www.amazon.co.uk/Psychology-Intelligence-Routledge-Classics/dp/0415254019>.
54. Vorozhbitova A. A., & Gaukhar I. Issina linguistic and rhetorical picture of the world of collective linguistic personality as the basic discourse-universe of ethnocultural and educational. Space European Researcher, 2014. 67(1-2). Pp. 156–162.